

Materijalna i nematerijalna baština Dola na Braču s posebnim naglaskom na pučkom pjevanju Velikoga tjedna

Pavković, Lea

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Academy of Music / Sveučilište u Zagrebu, Muzička akademija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:116:230559>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-30**

Repository / Repozitorij:

[Academy of Music University of Zagreb Digital Repository - DRMA](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU MUZIČKA AKADEMIJA

II. ODSJEK ZA MUZIKOLOGIJU

FILOZOFSKI FAKULTET U ZAGREBU

ODSJEK ZA POVIJEST UMJETNOSTI

LEA PAVKOVIĆ

MATERIJALNA I NEMATERIJALNA BAŠTINA
DOLA NA BRAČU S POSEBNIM NAGLASKOM NA
PUČKOM PJEVANJU VELIKOGA TJEDNA

DIPLOMSKI RAD

ZAGREB, 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU MUZIČKA AKADEMIJA

II. ODSJEK ZA MUZIKOLOGIJU

FILOZOFSKI FAKULTET U ZAGREBU

ODSJEK ZA POVIJEST UMJETNOSTI

MATERIJALNA I NEMATERIJALNA BAŠTINA
DOLA NA BRAČU S POSEBNIM NAGLASKOM
NA PUČKOM PJEVANJU VELIKOGA TJEDNA

DIPLOMSKI RAD

Mentori: nasl. doc. dr. sc. Joško Čaleta

izv. prof. dr. sc. Franko Čorić

Student: Lea Pavković

Ak. god. 2023./2024.

ZAGREB, 2024.

DIPLOMSKI RAD ODOBRILO MENTOR

nasl. doc. dr. sc. Joško Čaleta

Potpis

izv. prof. dr. sc. Franko Čorić

Potpis

U Zagrebu, 2024.

Diplomski rad obranjen 29. 11. 2024.

POVJERENSTVO:

1. doc. dr. sc. Jelka Vukobratović _____

2. izv. prof. dr. sc. Franko Čorić _____

3. izv. prof. dr. sc. Ivana Tomas _____

OPASKA:

PAPIRNATA KOPIJA RADA DOSTAVLJENA JE ZA POHRANU KNJIŽNICI MUZIČKE
AKADEMIJE

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu

Diplomski rad

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski studij

MATERIJALNA I NEMATERIJALNA BAŠTINA DOLA NA BRAČU S POSEBNIM NAGLASKOM NA PUČKOM PJEVANJU VELIKOGA TJEDNA

Tangible and intangible heritage of Dol on the island of Brač with special focus on Holy Week
folk singing

Lea Pavković

SAŽETAK

Dol na Braču maleno je mjesto u unutrašnjosti otoka smješteno na kraju plodne doline, poznato po bogatoj materijalnoj i nematerijalnoj baštini. Dol se razvijao kao ruralno naselje, prilagođeno krškom pejzažu, s tradicijskom arhitekturom koja uključuje kamene kuće prekrivene kamenim pločama, sakralne objekte i istaknute građevine poput kaštela Gospodnetić. Ističu se predromaničke i romaničke crkve, poput Sv. Petra i Sv. Mihovila, te gradnje poput dolskih čelinjaka, jedinstvenih kamenih košnica.

Nematerijalna baština Dola uključuje tradicije poput pučkog pjevanja, koje je posebno istaknuto tijekom Velikog tjedna. Procesija Velikog petka i pjevanje Gospinog plača integriraju materijalne i nematerijalne elemente baštine. Kulturni krajolik Dola oblikovan je stoljećima ljudskim djelovanjem i prirodnim procesima, a maslinici, suhozidi i tradicijska poljoprivreda važni su dijelovi lokalne baštine.

Rad se također bavi izazovima očuvanja baštine u kontekstu suvremenih migracijskih i ekonomskih promjena. Dol kao kulturni krajolik i zajednica svjedoči o vrijednostima koje povezuju prirodu, arhitekturu i ljudsku tradiciju u jedinstvenu cjelinu.

Rad je pohranjen u: knjižnici Muzičke akademije Sveučilišta u Zagrebu.

Rad sadrži: 83 stranice, 48 reprodukcija. Izvornik je na hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: Dol, kulturni krajolik, procesija, pučki pjevači, tradicijska arhitektura

Mentori: dr. sc. Franko Ćorić, izvanredni profesor, Filozofski fakultet

dr. sc. Joško Čaleta, naslovni docent, Muzička akademija

Ocjenjivači: dr. sc. Jelka Vukobratović, docent, Muzička akademija

dr. sc. Franko Ćorić, izvanredni profesor, Filozofski fakultet

dr. sc. Ivana Tomas, izvanredni profesor, Filozofski fakultet

Datum prijave rada: 25. siječnja 2021.

Datum predaje rada: 25. studenog 2024.

Datum obrane rada: 29. studenog 2024.

Ocjena:

Izjava o autentičnosti rada

Ja, Lea Pavković, diplomant/ica na Istraživačkom smjeru – modul Konzervatorstvo diplomskoga studija povijesti umjetnosti na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, izjavljujem da je diplomski rad pod nazivom Materijalna i nematerijalna baština Dola na Braču s posebnim naglaskom na pučkom pjevanju Velikoga tjedna rezultat mog istraživanja i u potpunosti samostalno napisan. Također, izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije izravno preuzet iz nenavedene literature ili napisan na nedozvoljen način, te da se tekst u potpunosti temelji na literaturi kako je navedeno u bilješkama, uz poštivanje etičkih standarda u citiranju i korištenju izvora.

U Zagrebu, 2024.

Vlastoručni potpis

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
1.1. Metodologija rada.....	4
1.2. Pregled dosadašnjih istraživanja.....	5
2. DOL NA BRAČU.....	7
3. KULTURNA BAŠTINA.....	9
4. MATERIJALNA BAŠTINA.....	11
4.1. Graditeljska baština Dola.....	11
4.1.1. Ruralna cjelina naselja Dol.....	12
4.1.2. Kaštil Gospodnetić.....	15
4.1.3. Župna crkva Očišćenja Blažene Djevice Marije.....	18
4.1.4. Crkva Sv. Petra.....	22
4.1.5. Crkva Sv. Mihovila.....	23
4.1.6. Crkva Sv. Vida.....	26
4.1.7. Crkva Sv. Barbare.....	28
4.1.8. Druge istaknute građevine.....	29
4.1.9. Sekundarno naselje Gažul.....	33
4.2. Kulturni krajolik.....	34
5. NEMATERIJALNA BAŠTINA.....	40
5.1. Predaje o mitskom biću viveru.....	41
5.2. Priprema tradicijskog jela dolska torta hrapočuša.....	41
5.3. Pučko crkveno pjevanje u Dolu na Braču.....	42
5.3.1. Glagoljaško pjevanje.....	44
5.3.2. Karakteristike pučkog crkvenog pjevanja u Dolu.....	45
5.3.3. Veliki tjedan.....	47
5.3.4. Procesija Velikog petka u Dolu.....	47
5.3.5. Mješoviti zbor Srca Isusova.....	53
5.3.6. Specifičnost pučkog crkvenog pjevanja u Dolu.....	56

6. ZAŠTITA KULTURNE BAŠTINE U DOLU.....	59
6.1. Zaštita materijalne baštine.....	59
6.2. Zaštita nematerijalne baštine.....	62
7. ULOGA ŽENA U KULTURNOJ BAŠTINI DOLA.....	66
9. ZAKLJUČAK.....	70
Popis literature.....	72
Arhivski izvori.....	75
Internetski izvori.....	76
Ostali izvori.....	78
Popis slikovnih priloga.....	79

1. UVOD

Dol na Braču slikovito je mjesto smješteno na kraju plodne doline koja se od Postira, naselja na obali, proteže tri kilometra u unutrašnjost otoka. Iako je malo mjesto, Dol obiluje prirodnim i kulturnim posebnostima poput špilja od zrnatog kamena hrapoćuše, čelinjaka tj. kamenih košnica građenih na tradicionalan način, ambijentalne arhitekture, srednjovjekovnih crkvice smještenih na okolnim brdima, tradicije crkvenog pučkog pjevanja, pučkih običaja, predaje i dr.

Ruralna cjelina naselja Dol zaštićena je kulturno-povijesna cjelina. Najvrjedniji dio dolske jezgre čini očuvana ambijentalna tradicijska arhitektura s pokrivanjem kuća kamenim pločama.¹ Ističu se i pojedinačna zaštićena kulturna dobra: kaštel Gospodnetić, župna crkva Očišćenja Blažene Djevice Marije, predromanička crkva Sv. Petra sa zvonom iz 14. stoljeća, najstarijim sačuvanim zvonom na Braču, predromanička crkva Sv. Mihovila i ostaci romaničke crkve sv. Vida.

Dol se sa svojim karakterističnim smještajem, ambijentalnom arhitekturom i načinom gradnje prilagođenim slojnicama terena (korišten je lokalni sedimentni kamen sličan breči – hrapoćuša, koji daje specifičan crvenkasti kolorit suhozidima, podzidima, kućama i gospodarskim objektima)², zajedno s obrađenim parcelama u dolini može promatrati kao povijesni ruralni i poljodjelski kulturni krajolik.³

Slika 1. Dolska breča hrapoćuša

¹ Usp. HR-MKM-UZKB-KOST, *Rješenje o Ruralnoj cjelini naselja Dol na otoku Braču*, 2006., 1.

² Usp. Tomašić Srdar, 2011., 7.

³ Usp. Dumbović Bilušić, 2015., 205.

U očuvanju nematerijalne baštine u Dolu istaknuto mjesto imaju pučki pjevači koji generacijama njeguju pučko pjevanje. U ovom radu naglasak je stavljen na pučko crkveno pjevanje Velikoga tjedna, a posebno na procesiju Velikog petka koja se održava već stoljećima i koja predstavlja jedan od najvažnijih dolskih običaja. Ranojutarnjom kružnom procesijom obilaze se dolske crkve uz pjevanje Gospinog plača. U kontekstu ovog rada, procesija je također zanimljiva jer spaja nematerijalne i materijalne aspekte baštine.

Osobno iskustvo odlazaka u Dol, upoznavanja Doljana i sudjelovanja na obredima s pučkim pjevanjem, nadahnuli su me na istraživanje glazbenog fenomena crkvenog pučkog pjevanja. Dol sam prvi put posjetila sa svojom obitelji još kao dijete. Naša vikendica u Supetru bila nam je baza za brojne izlete po otoku, posebno na proljeće kad bismo došli za uskršnje praznike. Tad bismo sudjelovali u obredima Velikog tjedna u Supetru, a kasnije i u Dolu. Od malih nogu pučko crkveno pjevanje ostavljalo je dubok dojam na mene. Često sam se vraćala u Dol, privlačio me slikovitom arhitekturom i autentičnom atmosferom. Za diplomski rad odlučila sam se baviti materijalnom i nematerijalnom baštinom Dola.

Na primjeru jednoga maloga mjesta promatram različite pojave vezane za materijalnu i nematerijalnu kulturnu baštinu. Istražujem odnos mještana prema nematerijalnoj i materijalnoj baštini njihova mjesta. Istražujem koju ulogu imaju pučki pjevači i njihovo pjevanje u obredima i općenito u kulturi Dola. Promišljam o uzrocima i posljedicama gubljenja tradicija, obreda i običaja.

Cilj je istraživanja osvijetliti značaj baštine za lokalnu zajednicu i za širu populaciju te promatrati društvene i kulturne odnose, zakonitosti i obrasce koji dolaze do izražaja u području koje istražujem. Postavlja se pitanje kako mještani Dola doživljavaju baštinu svoga mjesta. Na primjeru Dola istražujem baštinu kao kulturološki fenomen te promatram baštinu kao dio individualnog i kolektivnog identiteta. Problematika uključuje i odnos stručnjaka i države prema baštini mjesta, konzervatorska pitanja, pitanje uloge žena u baštini te relevantnost teme u akademskom miljeu. Svojim sudjelovanjem i terenskim radom želim iz prve ruke iskusiti i dobiti uvid u problematiku svega navedenoga.

Slika 2. Dol na Braču

1.1. Metodologija rada

U radu su korištene metode promatranja sa sudjelovanjem, polustrukturiranih intervjua i analize sekundarnih izvora.

Važan dio rada bio je odlaženje na teren i učenje iz neposrednog iskustva kroz promatranje sa sudjelovanjem.⁴ Dolazeći u Dol kroz više godina za redom, sudjelovala sam u životu mjesta, promatrala sam, pisala bilješke, slušala i ispitivala. Dolazila bih biciklom, istraživala mjesto i upoznavała njegove stanovnike. Na više razina povezala sam se s mjestom. U ljeto 2023. godine radila sam u poznatoj konobi Toni u Dolu. Tog ljeta priključila sam se i dolskom crkvenom zboru koji vodi Mislav Čargo, dolski orguljaš, student teorije glazbe na Umjetničkoj akademiji u Splitu porijeklom iz Postira. Pridružila sam se zboru na hodočašću u Austriju, u Hall u Tirołu, gdje je zbor gostovao. Kroz nadolazeće mjesece, često sam sudjelovala na obredima slušajući i snimajući pučke pjevače, razgovarala s njima u neformalnim situacijama i u sklopu intervjua. Kao *outsajderica*, u početku sam se osjećala kao uljez, ali s vremenom, kako sam upoznala pjevače i druge Doljane, te neko vrijeme pjevala s njima u zboru, osjećala sam se prihvaćeno. Ipak, uvijek je postojala blaga jezična barijera.

Sljedeći korak bio je realizacija intervjua. U veljači 2024. godine imala sam u Dolu nekoliko polustrukturiranih intervjua: s Ivom Matulićem, jednim od najstarijih pučkih pjevača, zatim grupni intervju s pjevačima Jurom Matulićem, Jerkom Gospodnetićem starijim, Jerkom Gospodnetićem mlađim, voditeljem župnog zbora Mislavom Čargom i zborashicom Mašom Gospodnetić. Nakon toga imala sam intervju s dolskom konzervatoricom Katijom Hrepić i razgovor sa Žanom Matulić Bilač, konzervatoricom porijeklom iz Dola. Naknadno sam imala još jedan intervju s Mislavom Čargom putem računalne pošte.

Analiza sekundarnih izvora omogućila je dublje uranjanje u tematiku dolske baštine. Uvid u konzervatorski elaborat i stare fotografije Dola omogućila mi je konzervatorica Vanja Kovačić iz Konzervatorskog odjela u Splitu, a uvid u rješenja za pojedina zaštićena kulturna dobra na području Dola pružila mi je konzervatorica Ivana Radovani Podrug također iz Konzervatorskog odjela u Splitu.

⁴ Usp. Jorgensen, 1989., 8.

1.2. Pregled dosadašnjih istraživanja

O dolskim srednjovjekovnim crkvama pisao je povjesničar umjetnosti i konzervator Davor Domančić u zborniku *Kulturni spomenici otoka Brača (Brački zbornik br. 4)* iz 1960. godine. Isti autor pisao je o dolskim crkvama u knjizi *Brač u ranom srednjem vijeku* 1984. godine. Konzervator Radoslav Bužančić izvijestio je o konzervatorskom zahvatu na crkvi sv. Mihovila u *Konzervatorskom biltenu* br. 8 iz 1988. godine. Vanja Kovačić, povjesničarka umjetnosti i konzervatorica, pisala je o dolskim crkvama u knjizi *Ranokršćanski spomenici otoka Brača* 1994. godine.⁵

Arhitektica Latica Tomašić Srdar autorica je detaljnog konzervatorskog elaborata *Konzervatorska studija za urbanistički plan uređenja naselja Dol* iz 2009. godine. U elaboratu je analizirana i valorizirana dolska kulturna baština, iznesene su konzervatorske smjernice i uvjeti zaštite nepokretnih kulturnih dobara, a donesen je i detaljan katalog povijesnih građevina. *Pregled povijesti župe Dol na Braču* napisao je 2016. godine povjesničar Joško Bracanović povodom 150. obljetnice izgradnje župne crkve Očišćenja Blažene Djevice Marije u Dolu.

Pučko pjevanje u Dolu snimali su 1969. godine etnomuzikolozi Jerko Bezić i Dunja Rihtman-Šotrić istražujući folklornu glazbu otoka Brača.⁶ Tonski zapisi pohranjeni su u Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu, a uključuju snimke svjetovnog i crkvenog pučkog pjevanja Postira i Dola. Etnomuzikolog Jerko Martinić snimio je 1973. godine crkveno pučko pjevanje u Dolu u sklopu istraživanja glagoljaškog pjevanja srednje Dalmacije (šireg područja Splita, otoka Hvara, Brača i Šolte). Tonski zapisi pohranjeni su u fonoteci Staroslavenskog instituta u Zagrebu, a mogu se preslušati na internetskoj stranici Staroslavenskog instituta⁷. Ljubo Stipišić snimio je 1996. godine korizmene pučke napjeve Velikog tjedna u Dolu na Braču⁸.

⁵ Joško Belamarić (ur.), *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture, 1994.

⁶ Rihtman-Šotrić, 1975., 235–298; Bezić, 1975., 301-314.

⁷ *Otok Brač*, Staroslavenski institut, <https://stin.hr/sadrzaj/brac/> (pregledano 3. rujna 2024.)

⁸ *Napjevi Velikog tjedna na otoku Braču II - Dol*. Mrežna stranica Delmata, <http://www.delmata.org/digitalizacija/tz/crkveni/napjevi-velikog-tjedna-na-otoku-bra%C4%8Du-2-dol>, (pregledano 3. rujna 2024.)

Slika 3. Kulturni krajolik Dola

2. DOL NA BRAČU

Prema lokalnoj predaji, prvi stanovnici Dola bili su stočari koji su bježeći od omiških i neretvanskih gusara potražili utočište u vrhu doline, podalje od mora. Sklonište su pronašli u špiljama oko Dola, koje i danas, kao važan dio dolskog krajolika svjedoče o težim vremenima, kada su stanovnici živjeli u skromnim uvjetima, ponekad i u pećinama zajedno s blagom, domaćim životinjama koje su ih grijale.⁹ Joško Bracanović pretpostavlja da je Dol nastao uslijed seobe Hrvata na Brač krajem prvog tisućljeća kršćanske ere.¹⁰ Dol se prvi put spominje u povijesnim spisima nastalim 1337. godine u kojima Splitska nadbiskupija sklapa ugovor o najmu zemlje s dolskim težacima.¹¹ Dol je jedno od dvanaest starih srednjovjekovnih naselja u unutrašnjosti otoka Brača.¹²

U 15. stoljeću, Dol je imao suce i pravnike koji su rješavali sporove, što svjedoči o intenzivnijem životu i razvoju mjesta.¹³ Ime prvog dolskog župnika spominje se 1575. godine.¹⁴ Od značajnijih povijesnih događaja, 1579. godine bilježi se vizitacija biskupa Valiera, dok je 1622. godine dokumentiran pomor od kuge koji je smanjio broj stanovnika na samo 135.¹⁵

Popisi iz 18. stoljeća spominju brojne plemićke obitelji u Dolu, mnoge od kojih i danas postoje. Dol je bio poznat po proizvodnji maslinovog ulja koju je poticala mletačka vlast. Naime, krajem 18. stoljeća Brač je navodno proizvodio više ulja nego cijela Dalmacija zajedno. Upravo je u tom razdoblju i dolsko maslinarstvo doživjelo procvat, a o prosperitetu svjedoči i kompleks Gospodnetić-Martinović.¹⁶

Tijekom 19. stoljeća Dol je bio pod francuskom i austrougarskom upravom, što je donijelo gospodarski rast. Godine 1833. provedena je katastarska izmjera Dola, a do kraja 19. stoljeća izgrađeni su župna kuća, crkva i novo groblje.¹⁷

Filoksera i gubitak vinorodnih područja u 19. stoljeću povećali su potražnju za dalmatinskim vinima, što je potaknulo razvoj vinogradarstva u Dolu. No, krajem stoljeća, uvoz jeftinijih vina iz Italije i bolesti vinove loze uništili su bračke vinograde.¹⁸

⁹ Usp. Tomašić Srdar, 2011., 5.

¹⁰ Usp. Bracanović, 2016., 4.

¹¹ Usp. Bracanović, 2016., 5.

¹² Usp. Tomašić Srdar, 2011., 5.

¹³ Usp. Tomašić Srdar, 2011., 5.

¹⁴ Usp. Bracanović, 2016., 6.

¹⁵ Usp. Tomašić Srdar, 2011., 6.

¹⁶ Usp. Tomašić Srdar, 2011., 5.

¹⁷ Usp. Tomašić Srdar, 2011., 6.

¹⁸ Usp. Tomašić Srdar, 2009., 6.

Prva polovina 20. stoljeća donijela je stagnaciju. Iako su izgrađeni Stivinjoci (dolski rezervoar kišnice) i mjesni vodovod, nije bilo većih graditeljskih zahvata. Tijekom Drugog svjetskog rata, Doljani su se pridružili partizanskim brigadama. Nakon rata, mjesto je elektrificirano i povezano s Postirama i ostatkom otoka, ali se broj stanovnika smanjivao zbog iseljavanja.

Prema zadnjem popisu stanovništva iz 2021. godine, Dol broji 107 stanovnika.¹⁹ Stanovništvo Dola čini pretežito starija populacija. Glavni izvori prihoda su poljoprivreda i stočarstvo, dok se manji broj bavi turizmom. Dol nema vlastitih javnih ustanova te je u velikoj mjeri orijentiran na Postira, svoju nekadašnju luku.²⁰

Slika 4. Karta otoka Brača

¹⁹ *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021. Stanovništvo po naseljima*. Državni zavod za statistiku, https://www.google.com/url?q=https://podaci.dzs.hr/media/rqybclnx/popis_2021-stanovnistvo_po_naseljima.xlsx&sa=D&source=docs&ust=1726422040597977&usg=AOvVaw2A2sCzhdEAbC_Oe6hqheFX (pregledano 19. kolovoza 2024.)

²⁰ Usp. Tomašić Srdar, 2011., 7.

3. KULTURNA BAŠTINA

Evo, dragi Doljani i svi povezani s ovim mjestom, što god više koračamo u budućnost, okruženi svim uvjetovanostima u kojima živimo, to nekako kao da postajemo svjesniji koliko je važno ono što je za nama. Koliko cijenimo neke predmete, slike, događaje, napjeve, folklor, nešto što je bilo prije nas, došlo je do nas i kao da polako gubi svoj sjaj, svoju poruku ili svoju težinu. I onda nastojimo različitim sredstvima, institucijama, različitim načinima očuvati ono što je bilo i što smatramo da je vrijedno sačuvati za naše vrijeme i prenijeti na sljedeće generacije. I onda smatramo da neke stvari i stvarnosti koje su stare stotinjak, dvjesto, možda tristo ili četiristo godina, koliko pamtimo povijest naših župa, da je to izuzetna vrijednost. I sigurno da jesu. Mi večeras slavimo otajstva vjere koja su ni manje ni više stara i uvijek iznova nova dvije tisuće godina (...). (don Jure Martinić, dolski župnik, u propovijedi na Uskrs 2024.)

Što se podrazumijeva pod pojmom kulturne baštine? Tomislav Marasović navodi da je kulturna baština “široki pojam naslijeđenih kulturnih dobara, a odnosi se na dostignuća što su nam preci ostavili u jeziku i književnosti, graditeljstvu i likovnim umjetnostima, uključujući i narodnu umjetnost, u glazbi, kazalištu, filmu, znanosti i u drugim područjima koja zajedno čine ukupnost kulture.”²¹

Međutim, kulturna baština predstavlja dinamičan i promjenjiv koncept koji se kontinuirano razvija pod utjecajem društvenih, kulturnih i umjetničkih čimbenika. Pojam kulturne baštine nije statičan; ono što društvo u određenom povijesnom trenutku smatra vrijednim očuvanja i zaštite može se promijeniti ovisno o kolektivnim stavovima, kulturnoj svijesti, ali i o dominantnim umjetničkim tendencijama tog vremena.²² Naime, svaki društveni i kulturni kontekst donosi svoje interpretacije i prioritete kada je riječ o tome što se smatra važnim dijelom baštine, čime ovaj pojam postaje odraz društvenih vrijednosti u određenom povijesnom trenutku.

Tako je moguće primijetiti da su određeni aspekti kulture, umjetnosti ili arhitekture u jednom vremenskom razdoblju mogli biti marginalizirani ili zanemareni, dok su u drugom ponovno oživjeli i postali predmetom interesa. Primjerice, tijekom određenih razdoblja povijesti, tradicijska arhitektura i zanati mogli su biti zanemareni ili smatrani nevažnim, dok su u suvremenim tendencijama, uslijed promjene u svijesti o važnosti očuvanja lokalnih identiteta i održivog razvoja, ti isti aspekti postali središnjim elementima kulturne baštine. Ovo ukazuje na

²¹Marasović, 2001., 9.

²² Usp. Šošić, 2014., 834.

to da kulturna baština nije samo skup nepromjenjivih artefakata iz prošlosti, već je živi entitet koji se oblikuje i preoblikuje kroz interakciju društva s vlastitom prošlošću i vrijednostima.²³

Stoga je kulturna baština vrlo fleksibilan pojam koji se neprestano prilagođava vremenu u kojem živimo. Ovaj razvoj nije samo odraz promjena u društvenoj svijesti, već i kontinuirani proces dodavanja novih značenja i vrijednosti elementima iz prošlosti.²⁴ Svaka generacija nanovo definira što za nju znači baština, istovremeno gradeći most između prošlosti i budućnosti te osiguravajući da se kulturni identitet prilagođava i razvija s promjenama u društvenim i kulturnim okvirima.

²³ *Ibid.*

²⁴ *Ibid.*

4. MATERIJALNA BAŠTINA

Kulturna baština dijeli se na materijalnu i nematerijalnu baštinu. Materijalna baština odnosi se na fizičke, opipljive ostatke prošlosti i ljudskog djelovanja. Uključuje građevine, spomenike, arheološke lokalitete, sakralne objekte, mostove, tradicijske stambene objekte i dr. Ona također obuhvaća umjetnička djela, povijesne knjige, rukopise, dokumente, oruđa, odjeću, te predmete svakodnevne uporabe koji svjedoče o načinu života i kulturnom izrazu. Na primjeru Dola na Braču, materijalna baština uključuje tradicijsku dalmatinsku arhitekturu kamenih kuća, crkava, kao i elemente kulturnog krajolika koji su oblikovali prirodni okoliš kroz stoljeća.

4.1. Graditeljska baština Dola

Selo Dol smješteno je na kraju plodne doline u zaleđu Postira, zaštićeno visokim brdima na čijim se vrhovima nalaze srednjovjekovne crkve poput predromaničke crkve sv. Mihovila i ostataka romaničke crkve sv. Vida. Dol je tipično naselje krša, smješteno na kraju doline, izgrađeno na strmim obroncima. Smještaj Dola na zaštićenoj poziciji može se pripisati bijegu od gusarskih napada. Mjesto se razvijalo organski, bez stroge planske strukture.²⁵

Najranija jezgra Dola bila je oko crkve Sv. Petra i špilja, dok su s vremenom nastajale kamene kuće koje su dale oblik tipičnom dalmatinskom naselju. Vlastelinski sklop kaštela Gospodnetić-Martinović predstavlja drugo žarište razvoja, dok su građevine uz potok, uz zapadni obronak, treće žarište starijeg tkiva naselja.²⁶

Zbog dugog i intenzivnog razvoja, Dol je izgubio izvorni karakter stočarskog sela. Današnje kuće imaju gospodarska prizemlja s pratećim objektima poput krušnih peći i gustirni. Dol je elektrificiran i opskrbljen vodom u drugoj polovici 20. stoljeća, ali nedostatak kanalizacijske mreže ograničava daljnji razvoj mjesta.²⁷

²⁵ Usp. Tomašić Srdar, 2011., 8.

²⁶ Usp. Tomašić Srdar, 2011., 8.

²⁷ Usp. Tomašić Srdar, 2011., 9.

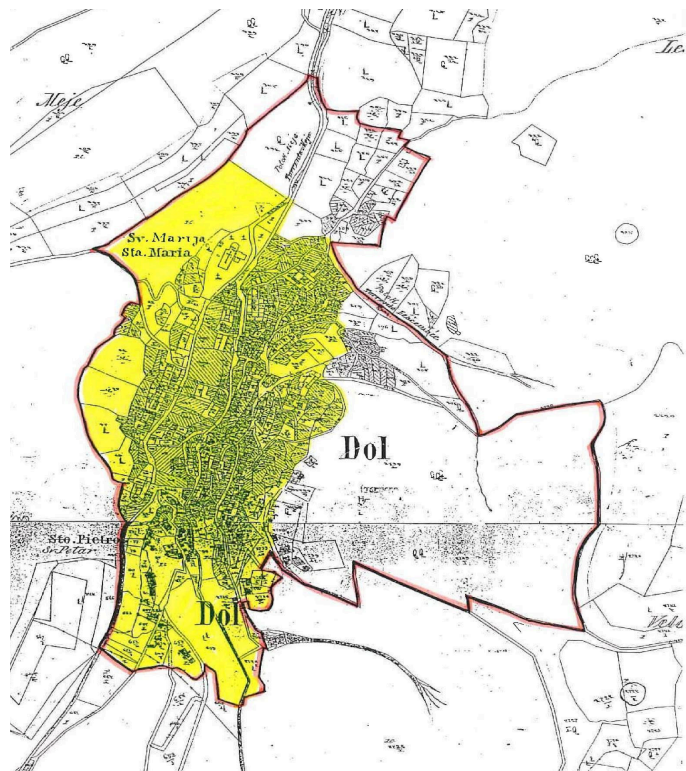

Slika 5. Arhitektura Dola

4.1.1. Ruralna cjelina naselja Dol

Ministarstvo kulture na temelju Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara 2006. godine donijelo je rješenje kojim se utvrđuje da Ruralna cjelina naselja Dol na otoku Braču ima svojstvo kulturnog dobra. Uspostavljene su dvije zone: zona A kod koje se primjenjuje potpuna zaštita povijesnih struktura i zona B s djelomičnom zaštitom povijesnih struktura. Zona A obuhvaća najvrjedniji očuvani dio jezgre, koji sadrži vrijednu očuvanu ambijentalnu arhitekturu s tradicijskim pokrivanjem kuća kamenim pločama.²⁸

²⁸ HR-MKM-UZKB-KOST, *Rješenje o Ruralnoj cjelini naselja Dol na otoku Braču*, 2006., 1.

Slika 6. Zona A (žuto) i zona B (crveno)

Sustav mjera zaštite za zonu A predviđa cjelovitu zaštitu i očuvanje kulturno-povijesnih vrijednosti, uz maksimalno poštivanje tradicije i funkcija prostora. U ovoj zoni strogo se kontrolira unošenje novih struktura koje nisu u skladu s povijesnim karakterom područja. Suvremene prilagodbe povijesnih funkcija su dozvoljene, ali uz minimalne fizičke intervencije. Prihvatljive su metode saniranja, konzerviranja, restauriranja, konzervatorskog rekonstruiranja i prezentiranja, dok se preporučuje uklanjanje alteracija nastalih nakon 19. stoljeća. Nove građevinske intervencije trebaju se ograničiti na saniranje postojećih stanja, a zabranjeno je povećanje katnosti, objedinjavanje manjih građevina, te dodavanje novih elemenata poput balkona, solarnih kolektora, vanjskih klima uređaja ili satelitskih antena.²⁹

Zona B, koja podrazumijeva djelomičnu zaštitu povijesnih struktura, obuhvaća dijelove ruralne cjeline naselja Dol s vrijednim povijesnim elementima. U ovoj zoni dopuštene su prilagodbe funkcija suvremenim potrebama, ali bez bitnih izmjena sačuvanih povijesnih elemenata. Prihvaćaju se metode konzerviranja, rekonstruiranja, interpoliranja, rekompozicije i integriranja koje povezuju povijesne i nove strukture. Rekonstruiranje postojećih građevina je

²⁹ HR-MKM-UZKB-KOST, *Rješenje o Ruralnoj cjelini naselja Dol na otoku Braču*, 2006., 1–2.

dozvoljeno, kao i gradnja novih građevina pod uvjetom da su usklađene s tradicijskom arhitekturom naselja.³⁰

Naselje je zbijeno i izduženo, smješteno na strmim padinama dugog doca koji završava u luci Postira. Kuće su građene na prirodnim formacijama breče, lokalnog kamena crvenkaste boje poznatog kao hrapoćuša, koji je korišten u gradnji podzida, suhozida, stambenih i gospodarskih objekata. Dol se razvijao uz potok, s longitudinalnom komunikacijom između stare župne crkve sv. Petra na jugu i crkve Očišćenja Blažene Djevice Marije na sjevernom izlazu iz sela.³¹ Naselje je podijeljeno na dva glavna dijela: Spile, gdje je smješten veći dio kuća, i Potok, nazvan prema potoku Vugavi. Dol se organizirao između dvije dominantne točke: crkve sv. Petra i utvrđenog sklopa Gospodnetić iz 17. stoljeća.³²

Slika 7. Hrapoćuša

U Dolu su sačuvani primjeri tradicijske arhitekture, kao što su, primjerice, duge jednokatnice s vanjskim stubištem i širokim luminarima s konzolama, tipični za kraj 18. stoljeća. Pročelja kuća često su bila proširena zabatnim zidovima, a uz njih su dograđivane cisterne s terasama. Gospodarski objekti poput kuhinja, krušnih peći i rakijašnica također su važan dio arhitekture, a u špiljama na predjelu Potok sačuvani su zagoni za ovce.³³

Tijekom 20. stoljeća u Dolu je došlo do promjena u graditeljstvu, s uvođenjem ravnog crijepa koji je promijenio kolorit naselja. Istočna strana sela, od predjela Brižak do Podlože, karakterizirana je redovima kuća s uzdužnim pročeljima u lučnom nizu. Toponim Loža može biti

³⁰ HR-MKM-UZKB-KOST, *Rješenje o Ruralnoj cjelini naselja Dol na otoku Braču*, 2006., 2.

³¹ HR-MKM-UZKB-KOST, *Rješenje o Ruralnoj cjelini naselja Dol na otoku Braču*, 2006., 2.

³² HR-MKM-UZKB-KOST, *Rješenje o Ruralnoj cjelini naselja Dol na otoku Braču*, 2006., 3.

³³ HR-MKM-UZKB-KOST, *Rješenje o Ruralnoj cjelini naselja Dol na otoku Braču*, 2006., 3.

ostatak iz 15. stoljeća kada je u Dolu djelovao mjesni sudac iz Donjeg Humca. Na livadama ispod Spila nalaze se veće javne građevine poput seoske škole iz 1868. godine i župnog dvora, nadograđene na temeljima prizemnica. Značajan događaj za selo bila je izgradnja nove župne crkve koja je započela 1866. godine.³⁴

Dol je jedno od najstarijih i najvećih sela na otoku Braču, nastalo u ranom srednjem vijeku na područjima bogatim vodom, što potvrđuju sakralne građevine sv. Mihovila, sv. Vida i sv. Petra. Današnji izgled sela oblikovan je u 18. i 19. stoljeću, s tradicijskom stambenom arhitekturom koja odražava jednostavnost, ali i monumentalnost. Prostorna organizacija naselja prilagođena je obliku terena i prirodnim slojnicama, stvarajući skladan primjer organske gradnje.³⁵

4.1.2. Kaštil Gospodnetić

Kuća Gospodnetić zaštićeno je kulturno dobro. To je utvrđena kuća smještena na padini u sjeveroistočnom dijelu sela. Ovaj kompleks okružen je zidom sa skarpom i kordonskim vijencem, što predstavlja ostatak nekadašnjeg obrambenog dvorišta. Na ulazu u dvorište nalazi se lučno zaključeni ulaz ukrašen *bunjatom* i bogatim baroknim grbom plemićke obitelji Gospodnetić. Grb ima tri kosa polja s repaticom i polumjesecom te dvostrukim ljiljanima. Sama kuća ima dva kata i oblikovana je u formi slova L, s ugaonom kulom smještenom na sjeverozapadnom uglu. Ovaj objekt predstavlja vrijedan primjer stambene arhitekture s impresivnim krovom pokrivenim nepravilnim kamenim pločama.³⁶

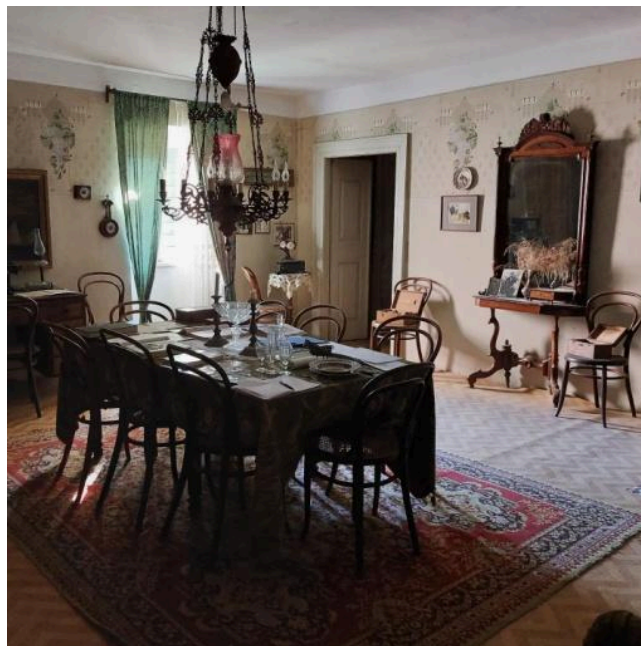
³⁴ HR-MKM-UZKB-KOST, *Rješenje o Ruralnoj cjelini naselja Dol na otoku Braču*, 2006., 3.

³⁵ HR-MKM-UZKB-KOST, *Rješenje o Ruralnoj cjelini naselja Dol na otoku Braču*, 2006., 3.

³⁶ HR-MKM-UZKB-KOST, *Rješenje o Kući Gospodnetić u Dolu na Braču*, 2010., 1.

Slika 8. *Kaštil* Gospodnetić

Slika 9. Interijer *Kaštila*

Slika 10. Grb obitelji Gospodnetić

U prizemlju se nalaze gospodarske prostorije. Dio kuće iz 17. stoljeća popločan je dvobojnim terakotnim pločicama. Na zapadnom krilu kuće, na pročelju, ugrađen je monumentalni kapitel koji kombinira gotičke i renesansne elemente. Oko 1900. godine, kuća je nadograđena dodavanjem drugog kata, a vanjština je ožbukana u crvenkastoj boji s naglašenim ugaonim kamenjem i arhitektonskim detaljima.³⁷

Interijer kuće zadržao je autentični izgled iz 19. stoljeća, s očuvanim zidnim oslikom, namještajem, porculanom, slikama i bogato opremljenom konobom za vino. Cijeli kompleks izgrađen je kao utvrđeni dvorac u 17. stoljeću, a nakon opsežne obnove, t. j. preoblikovanja krajem 19. stoljeća, zadržao je izvorni izgled interijera i fortifikacijske elemente kasnorenesansnog kaštela. Time je osiguran kontinuitet života obitelji Gospodnetić u ovom objektu od vremena izgradnje kaštela do danas.³⁸

³⁷ Usp. HR-MKM-UZKB-KOST, *Rješenje o Kući Gospodnetić u Dolu na Braču*, 2010., 1.

³⁸ Usp. HR-MKM-UZKB-KOST, *Rješenje o Kući Gospodnetić u Dolu na Braču*, 2010., 2.

Slika 11. Sjeveroistočni dio kompleksa s kulom

4.1.3. Župna crkva Očišćenja Blažene Djevice Marije

Župna crkva Očišćenja Blažene Djevice Marije, smještena na samom ulazu u mjesto, jednobrodna je građevina građena u periodu od 1866. do 1879. godine.³⁹ Na mjestu današnje župne crkve iz 19. stoljeća, nalazila se ranija župna crkva, sagrađena vjerojatno u 15. stoljeću, kada se osobito širilo štovanje Gospe i kada je zbog porasta broja stanovnika nastala potreba za gradnjom veće crkve od prvobitne župne crkve sv. Petra.⁴⁰ Zbog trošnosti uzrokovane vlagom, nadležna gradska vlast u Splitu 1855. godine zabranila je bogoslužje u crkvi.⁴¹ Stoga je 1862. godine s poduzetnikom Ivanom Mariottom iz Postira zvanim Venecjon ugovorena gradnja nove župne crkve. Ranija crkva je imala ulaz na sjeverozapadu, a svetište na jugoistoku (sl. 13), dok današnja ima ulaz na jugozapadu, a svetište na sjeveroistoku (sl. 14). Rušenje stare crkve počelo je 1863. godine.⁴² Nova župna crkva građena je od kamena klesanca koji se brao se s Glavice tj. *Petrode*. Zvonik su gradili brački klesari Juraj Orlandini iz Pučišća i Alviž Štambuk iz Selaca još uz staru crkvu između 1842. i 1848. godine.⁴³

³⁹ Usp. Kovačić, 2001., 29.

⁴⁰ Usp. Kovačić, 2001., 29.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² *Ibid.*

⁴³ *Ibid.*

Slika 12. Pogled na župnu crkvu u Dolu

Crkva nije pravilno orijentirana, već prati konfiguraciju terena prodola u kojem se smjestilo mjesto, paralelna je s potokom i cestom. Okružena je dvorištem i perivojem. Jugozapadno pročelje crkve oblika je uspravnog pravokutnika zaključenog izvijenim polukružnim zabatom i flankiranog s vanjskih strana istaknutim pilastrima. Istaknuti vijenac odjeljuje donji kvadratni dio od zabata. Drvene vratnice crkve polukružno su zaključene i obrubljene kamenom profilacijom. Iznad vrata nalazi se rozeta, tj. okrugli prozor s vitrajem obrubljen s nekoliko slojeva jednostavnih profilacija. Vratnice su flankirane okulusima s tranzenama s otvorima u obliku stiliziranog grčkog križa, dok je rozeta flankirana uskim pravokutnim lučno zaključenim prozorima. U središtu zabata je profilirana četverolisna rozeta, a na samom vrhu zabata je kameni križ. S istočne strane je zvonik s jednostavnom ložom i četverostrešnim krovom.⁴⁴ Crkva je u vanjštini osobita stilska mješavina kasnobaroknih i rokoko oblika s elementima historicističke neoromanike.

⁴⁴ Crkva Očišćenja Blažene Djevice Marije. Mrežna stranica *Registar kulturnih dobara*, Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-4997> (pregledano 23. svibnja 2024.)

Slika 13. Položaj nekadašnje župne crkve

Slika 14. Položaj današnje župne crkve

Slika 15. Jugozapadno pročelje župne crkve

Slika 16. Interijer župne crkve

Unutrašnjost glavnog broda crkve natkrivena je ravnim stropom sa stilskim *stucco* ukrasom, dok je svod apsida, klasičnog oblika polukalote, dekoriran kasetiranim uzorkom od profiliranog *stucca*. Svod kora i apsida odvojen je od zida masivnim kamenim vijencem, koji se nastavlja duž zidova glavnog broda, razdvajajući donji dio zida obložen kamenom od gornjeg, koji je ožbukani. Zid apsida iza glavnog oltara oslikan je u nijansama žute boje.⁴⁵ Pjevalište se nalazi nad ulaznim dijelom raščlanjenim prema brodu pilonima, lukovima i toskanskim polustupovima. Ograda koja podsjeća na srednjovjekovne oltarne pregrade sastavljene od stupova i parapetnih ploča, raščlanjena je pilastrima, stupovima i profiliranim ukladama, a drvene stube smještene su u jugozapadnom uglu crkve. Orgulje su smještene na pjevalištu unutar drvenog kućišta s rezbarenim ornamentima.⁴⁶ Glavni oltar crkve, smješten duboko u apsidi, izdignut je na mramornim stubama i bogato ukrašen skulpturama. Noviji, jednostavniji postkonzilski oltar od bijelog bračkog kamena nalazi se na rubu kora, dok je uz njega smještena novija propovjedaonica, izrađena u sličnom stilu.⁴⁷ Bočni oltari izrađeni su u baroknoj tradiciji oltara s razlomljenim segmentnim gređem, s mramornim stupovima, masivnim profiliranim vijencima složenih kontura i ukrašeni mramornim intarzijama.⁴⁸ Pod crkve popločen je fino

⁴⁵ Usp. Tomašić Srdar, 2011., id. br. (Identifikacijska kartica građevine, Katalog povijesnih građevina) J1.

⁴⁶ Usp. Tomašić Srdar, 2011., id. br. J1.

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ *Ibid.*

obrađenim pločama od bijelog bračkog kamena, dok su kor i apsida blago izdignuti jednom stubom. Klupe i stolarija su jednostavni od lakiranog drva, dok su klupe u koru izrađene od kvalitetnijeg drva u prirodnoj boji, s dodatnim profilacijama.⁴⁹ Rasvjeta u prostoru osigurana je vrijednim primjerkom antiknog lusteru od muranskog stakla. Skulpturalna plastika međutim, tipična za otočke crkve tog doba, ne ističe se posebno ni po oblikovanju ni po kvaliteti.⁵⁰

Konzervatorske upute nalažu sljedeće: *“Potrebni su redovni radovi održavanja. U strukturalnom smislu, zamjetna je potreba za kompletnom pažljivom sanacijom krovišta i zamjenom krovnog pokriva na nekim njegovim dijelovima. Za bilo kakve izmjene postojećeg stanja te sve radove obnove potrebno je ishoditi suglasnost Konzervatorskog odjela u Splitu, te radove provoditi pod konzervatorskim nadzorom.”*⁵¹

4.1.4. Crkva Sv. Petra

Slika 17. Crkva Sv. Petra

Na južnom kraju mjesta, na vrhu brda zvanog Glavica, nalazi se crkva Svetog Petra (sl. 17). Kao svojevrsna protuteža župnoj crkvi na sjevernom ulazu u mjesto, kraj mjesta obilježen je crkvom Sv. Petra, uzdignutom na brijegu. Do nje se dolazi strmim zemljanim putem uz špilje od

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ Tomašić Srdar, 2011., id. br. J1.

hrapoćuše i nekoliko starijih, napuštenih i obnovljenih kuća. Crkva Svetog Petra ograđena je niskim kamenim zidom, nekada ogradom grobišta oko crkve. Unutar dvorišta su visoki čempresi i borovi. Crkva je jednostavnog oblika. Jednobrodna je građevina zaključena polukružnom apsidom, sa zvonikom na preslicu nad zapadnim pročeljem. Građena je od kamena, a njezin dvostrešni krov čine tradicijske kamene ploče. Unutrašnjost je raščlanjena slijepim arkadama. Crkva ima predromaničke stilske odlike.⁵² Zvono crkve Svetog Petra iz 14. stoljeća najstarije je sačuvano zvono na otoku.⁵³ Crkva je uglavnom zatvorena, osim u rijetkim prilikama poput procesije Velikog petka. Crkva Sv. Petra bila je najstarija dolska župna crkva, sagrađena na istakutoj i uzvišenoj poziciji u mjestu. U dvorištu crkve nekad je bilo groblje, danas prekriveno travom. U posljednje vrijeme u dvorištu crkve Sv. Petra povremeno se održavaju vjenčanja na otvorenom, organizirana uglavnom za strance. Interijer crkve jednostavan je i pročišćen prostor. Crkva je građena od nepravilnog kamena s dosta žbuke. U drugoj polovini 19. stoljeća crkva je ožbukana izvana čime je bio prekriven njen izvorni izgled.⁵⁴ U kasnijim zahvatima vanjska žbuka je uklonjena. Nažalost, ne postoji pisana dokumentacija o konzervatorskim zahvatima na crkvi Sv. Petra.

Crkva Sv. Petra sa svojim okolišem, prirodom koja ju okružuje, gradnjom prilagođenom terenu i korištenjem lokalnog kamena, postala je dio specifičnog ambijenta stvorenog kroz stoljeća zajedničkim radom i brigom stanovnika Dola i bratovština s jedne strane, te prirodnih sila i protoka vremena s druge strane tvoreći tako važan dio kulturnog krajolika Dola.

4.1.5. Crkva Sv. Mihovila

Crkva Sv. Mihovila smještena je na vrhu istaknutog brda Miholjrat, južno od Dola. Riječ je o predromaničkoj crkvi koja, prema Radoslavu Bužančiću, zajedno s crkvom Sv. Nikole nad Selcima i Sv. Ilije u Donjem Humcu, čini grupu najstarijih sačuvanih bračkih crkava.⁵⁵ Pišući o bračkim predromaničkim crkvama, Davor Domančić je istaknuo sljedeće: *“One su skromne svojom veličinom, ali oblicima teže monumentalnosti i iskazuju uzlet duha tih bezimernih*

⁵² Crkva sv. Petra. Mrežna stranica Registar kulturnih dobara, Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-6499> (pregledano 27. svibnja 2024.)

⁵³ Usp. Bracanović, 2016., 11.

⁵⁴ Crkva sv. Petra. Mrežna stranica Registar kulturnih dobara, Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-6499> (pregledano 27. svibnja 2024.)

⁵⁵ Usp. Bužančić, 1988., 1.

*graditelja.*⁵⁶ U Registru kulturnih dobara navodi se da crkva potječe iz 9. – 10. stoljeća.⁵⁷ Crkva Sv. Mihovila pravilno je orijentirana građevina jednostavnog oblika, pravokutnog tlocrta zaključenog polukružnom apsidom. Građena je od kamena lomljenca s obilnom upotrebom vapnenog morta, ožbukana je izvana i iznutra te prekrivena krovom od kamenih ploča.⁵⁸ Portal crkve Sv. Mihovila posebno je zanimljiv jer je načinjen od uspravljenog antičkog sarkofaga prošupljenog dna, a na vanjskom okviru je naknadno uklesan križ.⁵⁹ Ulaz u crkvu okrunjen je s gornje strane visećim lukom s prošupljenom lunetom (sl. 18).⁶⁰ Crkva je imala i vrata na južnoj strani, koja su naknadno zazidana, što, prema Domančiću, kao motiv pripada najstarijem tipu tih crkava⁶¹. Unutrašnjost crkve raščlanjena je na tri traveja dvama parima lezena (sl. 19). Lezene su međusobno spojene lukovima uzdužno i pojasnicama koje nose svod poprečno na os crkve.⁶² Crkva je nad srednjim travejem izvorno imala kupolu, vjerojatno sličnu onoj u crkvi Sv. Nikole nad Selcima, koja je bila četvrtasta izvana i iznutra te bila pokrivena stožastim krovom.⁶³ Kupola⁶⁴ je najvjerojatnije zamijenjena svodom u zahvatu početkom 14. stoljeća, a otada vjerojatno potječe i zidni oslik posvetnih križeva s gotičkim stilskim odlikama.⁶⁵ Zbog izloženog smještaja, crkva je kroz povijest više puta stradavala zbog udara gromova.⁶⁶

⁵⁶ Domančić, 1984., 31.

⁵⁷ *Crkva sv. Mihovila*. Mrežna stranica *Registar kulturnih dobara*, Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-4776> (pregledano 29. svibnja 2024.)

⁵⁸ Usp. Bužančić, 1988., 1.

⁵⁹ Usp. Kovačić, 1994., 93.

⁶⁰ Usp. Domančić, 1984., 33.

⁶¹ Domančić, 1984., 32.

⁶² Bužančić, 1988., 1.

⁶³ Domančić, 1984., 32.

⁶⁴ *Crkva sv. Mihovila*. Mrežna stranica *Registar kulturnih dobara*, Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-4776> (pregledano 29. svibnja 2024.)

⁶⁵ Domančić, 1984., 32.

⁶⁶ Bužančić 1988., 1.

Slika 18. Pročelje crkve Sv. Mihovila

Radoslav Bužančić opisuje konzervatorski zahvat na crkvi Sv. Mihovila u 1980-im godinama 20. stoljeća, koji je bio prilično izazovan, kako zbog nepristupačnosti, tako i zbog prilično lošeg stanja u kojem je crkva zatečena.⁶⁷ Naime, nedugo prije zahvata udar groma u potpunosti je razbio kameni okvir vrata. Prvi dio zahvata bio je vezan za konstruktivnu sanaciju i rađen je *“na potpuno tradicionalan način s izbjegavanjem betonskih radova a posebno armiranja”*⁶⁸. Istočna pojasnica koja je podupirala svod u cijelosti je prezidana. Otvoren je i istražen otvor nekadašnjeg tambura, u kojemu su tragovi žbuke potvrdili pretpostavke o postojanju kupole.⁶⁹ Međutim, kako nije bilo dovoljno sačuvanih elemenata, nije se išlo u rekonstrukciju kupole. Ipak, *“namjesto kupole ostavili smo u unutrašnjosti vidljivo njeno podnožje u slučaju da neki novi dokument ili komparativna analiza omogući možda u narednom vremenu i njenu obnovu.”*⁷⁰ Saniranjem svoda, čišćenjem s gornje strane, izašla je na vidjelo vještina nepoznatog graditelja.⁷¹ Svod je ojačan i *“pokriven kamenom pločom na način kako se nekad prekrivala sakralna arhitektura”*⁷². Slijedilo je uređenje interijera i eksterijera crkve s ciljem produženja trajanja građevine, te da se istaknu proporcije i čistoća arhitektonske misli graditelja.⁷³

⁶⁷ Usp. Bužančić, 1988., 1.

⁶⁸ Bužančić, 1988., 1.

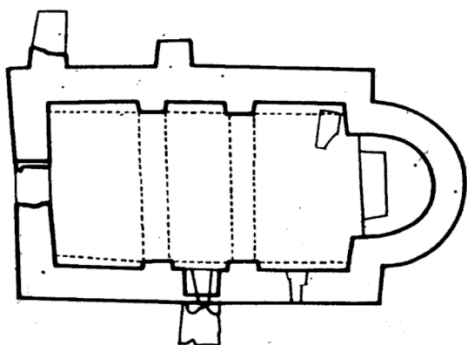
⁶⁹ Usp. Bužančić, 1988., 1.

⁷⁰ Bužančić, 1988., 1.

⁷¹ Usp. Bužančić, 1988., 2.

⁷² Bužančić, 1988., 2.

⁷³ Usp. Bužančić, 1988., 2.

Slika 19. Sv. Mihovil, tlocrt (Radoslav Bužančić)

Slika 20. Interijer crkve Sv. Mihovila

Slika 21. Portal

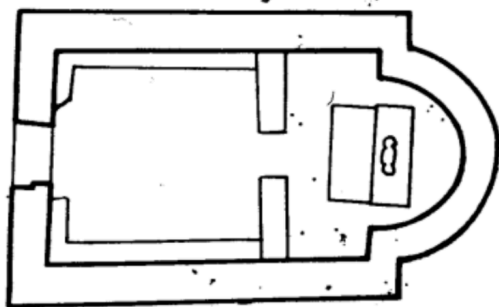
Slika 22. U crkvi Sv. Mihovila na Veliki petak

4.1.6. Crkva Sv. Vida

Crkva Sv. Vida smještena je na vrhu Velog brda zapadno od Dola. Sačuvana je samo u temeljima (sl. 24). Riječ je o pravilno orijentiranoj jednobrodnoj građevini s polukružnom apsidom.⁷⁴ Građena je od pravilnih klesanaca, te je ožbukana iznutra. Ispred svetišta vidljivi su

⁷⁴ Usp. Bracanović, 2016., 11.

tragovi oltarne pregrade.⁷⁵ Uokolo zidova zapadne polovine unutrašnjosti crkve nalazi se zidana klupa.⁷⁶

Slika 23. Sv. Vid, tlocrt (Radoslav Bužančić)

Slika 24. Crkva Sv. Vida

U svetištu u zidanom stipesu otkriven je nosač menze prvobitnog oltara za koji je upotrijebljen dvostruki stup s polukapitelima ukrašenim povijenim akantovim lišćem (sl. 25). Riječ je o spoliji koja je izvorno pripadala bifori ili trifori nepoznate ranokršćanske crkve.⁷⁷ Na ravnoj strani stupa naknadno je izdubljen *sepulchrum*.⁷⁸ U vizitacijama iz 16. stoljeća upozoravalo se na loše stanje krova crkve Sv. Vida, koja je očigledno bila popravljena jer je biskup V. Milani 1645. godine spomenuo sliku Bogorodice sa sv. Vidom i sv. Nikolom na oltaru.⁷⁹ Zbog učestalih udara gromova, kojima je bila izložena i crkva Sv. Mihovila na susjednom brdu, ova romanička crkva gotovo je sasvim srušena. Sudeći prema morfološkim karakteristikama i dimenzijama, crkva Sv. Vida može se svrstati među bračke romaničke crkvice ranog 13. stoljeća.⁸⁰ Unutrašnjost crkve danas je u velikoj mjeri obrasla niskim raslinjem. Crkva je istražena 1984. godine.⁸¹ Crkva Sv. Vida zaštićeno je kulturno dobro upisano u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske.⁸²

⁷⁵ Usp. HR-MKM-UZKB-KOST, *Rješenje o Crkvi sv. Vida u Dolu na otoku Braču*, 2006., 1.

⁷⁶ Usp. Domančić, 1984., 35.

⁷⁷ Usp. Kovačić, 1994., 92.

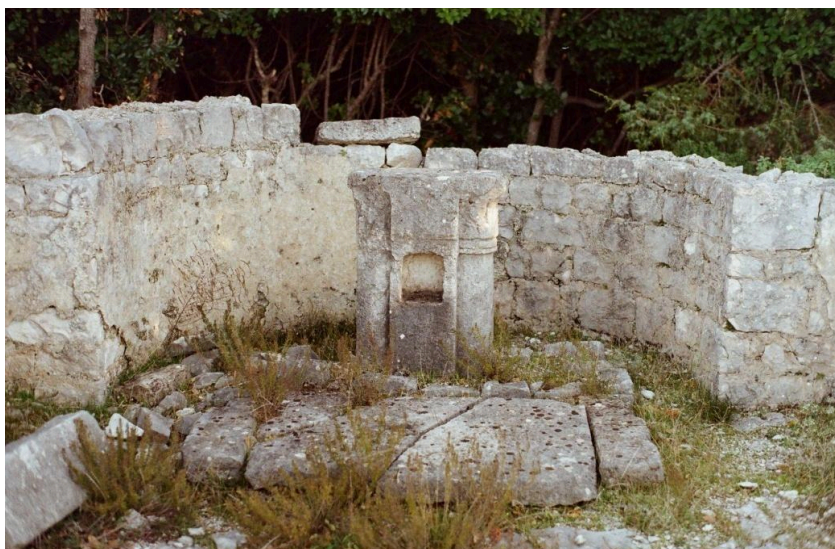
⁷⁸ Usp. Kovačić, 1994., 92.

⁷⁹ Usp. HR-MKM-UZKB-KOST, *Rješenje o Crkvi sv. Vida u Dolu na otoku Braču*, 2006., 1.

⁸⁰ *Ibid.*

⁸¹ Usp. Kovačić, 1994., 92.

⁸² *Crkva sv. Vida*, Mrežna stranica Registar kulturnih dobara, Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-2602>, (pregledano 20. rujna 2024.)

Slika 25. Apsida crkve Sv. Vida

4.1.7. Crkva Sv. Barbare

Crkva Sv. Barbare jednobrodna je građevina s četvrtastom apsidom, prekrivena dvostrešnim krovom od kamenih ploča (sl. 26). Crkva je usmjerena apsidom prema zapadu.⁸³ Nalazi se uz stari put južno od Dola, koji povezuje Nerežišća i Pražnice. Izgrađena je od priklesanog kamena i ožbukana. Jednostavna vrata s kamenim okvirom nadvišena su visećim lukom s trokutnim zabatom. Unutrašnjost je presvođena bačvastim svodom, bez raščlambe bočnih zidova i poprečnih pojasnica (sl. 27). Na uzdužnim zidovima nalazi se po jedan uski prozor. Apsida joj je četvrtasta iznutra i izvana, a prijelaz s četvrtastog tlocrta na polukalotu izveden je pomoću ugaonih trompa.⁸⁴ Trijumfalni luk apside naglašen je stepenastim upuštanjem. U svetištu stup s urezanim križem nosi kamenu menzu oltara. Ova mala poljska crkva predstavlja vrijedan primjer ranoromaničke sakralne arhitekture otoka Brača.⁸⁵ Zajedno s grupom sličnih crkava - Gospom Stomoricom kod Ložišća, Sv. Lukom kod Donjeg Humca i Sv. Vidom nad Dolom - crkva Sv. Barbare datira se u kraj 11. i početak 12. stoljeća.⁸⁶

⁸³ Usp. Domančić, 1984., 35.

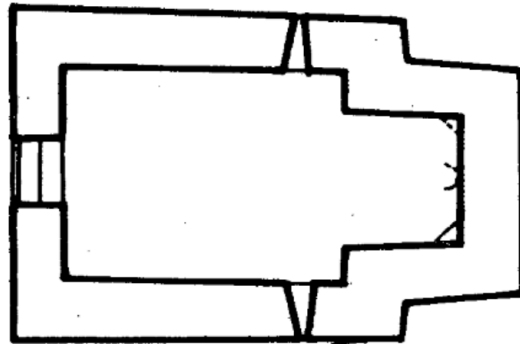
⁸⁴ *Ibid.*

⁸⁵ Usp. HR-MKM-UZKB-KOST, *Rješenje o Crkvi sv. Barbare kod Dola na Braču*, 2010., 1.

⁸⁶ Usp. Domančić, 1984., 35.

Slika 26. Crkva Sv. Barbare

Slika 27. Sv. Barbara, tlocrt (Davor Domančić)

4.1.8. Druge istaknute građevine

Od ostalih građevina ističu se *rakijnica*, Loža, zgrada nekadašnje škole i zgrada mjesnog doma. Ističu se također i Stivinjoci.

Rakijnica (rakinica), iako je skromna građevina, ističe se smještajem uz masivnu stijenu iznad mosta koji vodi prema Glavici i crkvi Sv. Petra, te ima ambijentalnu i spomeničku vrijednost. U prošlosti se u *rakijnici* pekla rakija. Riječ je o katnici pravokutnog tlocrta s dograđenim manjim prizemnim pravokutnim krilom. Pokrivena je dvostrešnim krovovima pokrivenim kamenim pločama.⁸⁷

⁸⁷ Usp. Tomašić Srdar, 2011., id. br. 42.

Slika 28. Rakijnica

Loža je samostojeća jednokatnica javne namjene smještena na istočnoj padini Dola. Tijekom povijesti je služila kao mesnica, trgovina i ambulanta. Izgrađena je od grubo klesanog kamena vezanog vapnenim mortom, s uglovima ojačanim kamenim blokovima. Krov je strm i četverostrešan, pokriven kamenim pločama sa sljemenima od kupa kanalice. U prizemlju južnog pročelja nalaze se vrata koja su, prema navodima mještana, bila ostavljena prolaznima za vuču velikih tereta.⁸⁸

⁸⁸ Usp. Tomašić Srdar, 2011., id. br. J7.

Slika 29. Loža

Zgrada nekadašnje škole impozantna je samostojeća dvokatnica izgrađena od pravilnog grubo klesanog kamena u vapnenom mortu, uglova ojačanih masivnijim klesancima. Izgrađena je 1868. godine.⁸⁹ Zidovi su naknadno prefugirani cementnim mortom.⁹⁰ Cijelom dužinom pročelja škole okrenutog prema ulici, u visini drugog kata stoji natpis “MONARHIJA JE PROŠLOST - REPUBLIKA BUDUĆNOST”.

Slika 30. Zgrada stare škole

Slika 31. Pročelje škole s natpisom

Zgrada mjesnog doma izgrađena je 1963. godine na istočnoj padini Dola. Riječ je o jednokatnici izduženog, pravokutnog tlocrta u čijem se prizemlju nalaze lokali, trgovina koja je nedavno zatvorena i društvene prostorije, a na katu se nalazi velika mjesna dvorana.⁹¹ U Domu

⁸⁹ HR-MKM-UZKB-KOST, *Rješenje o Ruralnoj cjelini naselja Dol na otoku Braču*, 2006., 3.

⁹⁰ Usp. Tomašić Srdar, 2011., id. br. J9.

⁹¹ Usp. Tomašić Srdar, 2011., id. br. J6.

se i dalje održavaju proslave Nove godine, plesovi za *fjeru*, skupštine mještana, kao i politički izbori. Stoga je, uz župnu crkvu, Dom najvažnije mjesto društvenih okupljanja u Dolu.⁹²

Slika 32. Mjesni dom

Stivinjoci, dolski rezervoar kišnice, sastoje se od tri bazena dobivena zagrađivanjem prirodnog usjeka. Voda iz Stivinjoka dovedena je u središte mjesta gradnjom javne fontane 1930. godine.⁹³ Stivinjoci i danas opskrbljuju vodom dio kuća koje su smještene previsoko za otočki vodovod.⁹⁴ Stivinjoci danas predstavljaju “*vrijedan spomenik slozi, trudu i teškim životnim okolnostima Doljana u prošlosti, te imaju i ambijentalnu i spomeničku vrijednost. Potrebno ih je održavati u funkciji, s eventualnim manjim popravcima, čišćenjem te sanacijskim radovima po potrebi.*”⁹⁵

⁹² Usp. Tomašić Srdar, 2011., 28.

⁹³ Usp. Tomašić Srdar, 2011., id. br. V2.

⁹⁴ Usp. Tomašić Srdar, 2011., id. br. J8.

⁹⁵ Latica Tomašić Srdar, *Konzervatorska studija za urbanistički plan uređenja naselja Dol*, Zagreb, Postira, 2011., id. br. J8.

Slika 33. Stivinjoci

4.1.9. Sekundarno naselje Gažul

Sekundarno naselje Gažul, poznato i kao *Bežmeka ston*, smješteno je na brdu Gažul u unutrašnjosti otoka Brača i pripada Dolu. Zaštićeno je kulturno dobro, tj. kulturno-povijesna cjelina. Do naselja vodi makadamski put s glavne ceste koja povezuje unutrašnjost otoka. Kuće se nalaze na istočnoj padini, dok su na zapadu cisterna za kišnicu i ograđeni prostori za pranje i dezinfekciju ovaca, koji su se koristili do druge polovice 20. stoljeća.⁹⁶ Kuće su grupirane u manje cjeline, a svaki kompleks pripada jednoj obitelji, uključujući stambene objekte, kuhinju i prostor za sirenje. Građene su kao prizemnice od priklesanog kamena u vapnenom mortu, s dvostrešnim drvenim krovom pokrivenim kamenim pločama, a gospodarski objekti uglavnom su izgrađeni tehnikom suhozida. Kompleks uključuje i zagone-torove za ovce, krušnu peć, gustirnu s kamenom krunom i ograđene lokve.⁹⁷ Prema predaji, naselje su osnovala četiri brata Gospodnetić nakon urušavanja prvotne kuće, a naziv *Bežmeka ston* potječe od obiteljskog nadimka. Naselje je služilo stanovnicima Dola većinu godine, od veljače do studenoga, za ispašu ovaca, proizvodnju sira i poljoprivredu. Gažul je očuvao svoj stočarski karakter do danas, kada se ondje održava godišnji stočarski sajam.⁹⁸

⁹⁶ Usp. HR-MKM-UZKB-KOST, *Rješenje o Sekundarnom naselju Gažul (Bežmeka ston) kod Dola na otoku Braču*, 2018., 2.

⁹⁷ *Sekundarno naselje Gažul (Bežmeka ston)*. Mrežna stranica Registar kulturnih dobara, Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-7144> (pregledano 17. srpnja 2024.)

⁹⁸ Usp. HR-MKM-UZKB-KOST, *Rješenje o Sekundarnom naselju Gažul (Bežmeka ston) kod Dola na otoku Braču*, 2018., 2.

Slika 34. Dol, Pastirska nastamba Bežmeka ston

Slika 35. Gažul

4.2. Kulturni krajolik

Zaštita prostorne baštine, odnosno kulturnog krajolika, temelji se na konceptu da su arhitektonski spomenici neraskidivo povezani s okolinom u kojoj se nalaze. Tako se zaštita prirodnih krajolika vezanih uz naselja pojavljuje kao ravnopravan dio zaštite kulturnih dobara. *Europska konvencija o krajoliku* opisuje ga kao područje oblikovano interakcijom prirodnih i ljudskih čimbenika, koje treba sagledavati kao prostornu, ekološku, gospodarsku i kulturnu cjelinu, uz poštivanje načela raznolikosti i specifičnosti krajolika.⁹⁹

Kulturni krajolik, prema *Strategiji očuvanja, zaštite i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske (2011.–2015.)*, definira se kao vrsta nepokretnog kulturnog dobra koje sadrži prepoznatljive povijesne strukture i predstavlja zajedničko djelo čovjeka i prirode. Kulturni krajolik ilustrira razvoj zajednica i njihovih teritorija kroz povijest, naglašavajući važnost ljudske intervencije u prirodnom okruženju tijekom vremena. Ističe se kako je ljudsko djelovanje ključna komponenta u oblikovanju i očuvanju povijesnih elemenata krajolika.¹⁰⁰

Kulturni krajolik nije statična tvorevina. On se kontinuirano mijenja, baš kao i priroda, čak i bez izravnog ljudskog utjecaja. Tijekom povijesnih razdoblja, krajolik se razvijao pod utjecajem raznih faktora kao što su klimatske promjene, društvene, gospodarske i političke okolnosti. Taj razvoj oblikuje karakter prostora i odražava vrijednosne sustave zajednica koje u

⁹⁹ Usp. Tomašić Srdar, 2011., 37.

¹⁰⁰ Usp. Dumbović Bilušić, 2015., 65.

njemu žive. Krajolik je, stoga, kulturni izraz zajednice, bilo da je formiran spontano ili s promišljenom namjerom.¹⁰¹

Danas, kao i kroz povijest, krajolik se nastavlja mijenjati pod utjecajem prirode i čovjeka. Razvoj društava neizbježno dovodi do promjena u krajoliku, ali izazov je današnjice osigurati da te promjene poštuju bitna svojstva krajolika i stvaraju nove vrijednosti koje će očuvati njegov identitet i kulturnu važnost.¹⁰²

Biserka Dumbović Bilušić predlaže podjelu kulturnih krajolika u Hrvatskoj na vidljivo oblikovane krajolike, povijesne ruralne i poljodjelske krajolike, povijesne urbane krajolike, povijesne industrijske krajolike, krajolike utvrda, krajolike svetih mjesta, asocijativne krajolike, krajolike povijesnih prometnica, povijesne krajolike mora i krajolike arheoloških područja.¹⁰³

Kulturni krajolik Dola

Kulturni krajolik Dola može se odrediti kao povijesni ruralni i poljodjelski krajolik, jer je nastao tradicijskim spontanom razvojem i djelatnostima vezanim uz obrađivanje zemlje.¹⁰⁴ Uključuje krška polja, maslinike, vinograde, obrađena polja mandarina, kivija i drugih kultura u dolini, povijesnu parcelaciju i ‘meje’, suhozide, gromače, trime, predjele sa špiljama od hrapoćuše, šume, pašnjake, stare putove i dr. Takvi su se krajolici u starijoj konzervatorskoj praksi nazivali krajolicima tradicijskih vještina, tj. etnološkim krajolicima.¹⁰⁵

¹⁰¹ Usp. Dumbović Bilušić, 2015., 45.

¹⁰² Usp. Dumbović Bilušić, 2015., 11–12 .

¹⁰³ Usp. Dumbović Bilušić, 2015., 203–211.

¹⁰⁴ Usp. Dumbović Bilušić, 2015., 205.

¹⁰⁵ *Ibid.*

Slika 36. Povijesni ruralni i poljodjelski krajolik Dola

Slika 37. Stari maslinik

Dolski kulturni krajolik zaštićen je u konzervatorskoj studiji kao zona “K” konzervatorske zaštite:

“Zona zaštite kultiviranog krajolika, kontaktna zona. Krajolik koji neposredno graniči s prethodno navedenim zonama zaštite Dola te ima posebnu ulogu u isticanju vrijednosti slike naselja u izloženim vizurama, tretira se kao nedjeljiv i iznimno značajan dio cjeline te zaštićuje zonom „K“. To znači da se isključuje mogućnost gradnje te zaštićuju autohtoni izgrađeni elementi poput meja, trima itd. U zoni K preporuča se ozelenjavanjem vizualno odvojiti stari dio naselja od eventualnih novijih struktura, koje se oblikovanjem i prostornom organizacijom trebaju uklopiti u postojeći krajolik. Ova je zona od iznimne važnosti i kao prostor iz kojeg se, i

uz kojeg se, mjesto sagledava u potpunosti, te sadrži posebno vrijedne elemente krajobraznog uređenja proizašle iz višestoljetne gospodarske aktivnosti stanovnika Dola.”¹⁰⁶

Širi kulturni krajolik Dola obuhvaća i dolsku plažu, poznatu kao *Pryja*, te se proteže sve do Velog brda i Vidove gore. Ovaj kulturni krajolik sastoji se od očuvanih prirodnih područja koja su oblikovana kroz stoljeća, svjedočeći o dugotrajnoj prisutnosti čovjeka na tom prostoru. Kroz povijest, kulturni krajolik Dola razvijao se pod utjecajem ljudskog djelovanja na prirodni okoliš.¹⁰⁷ Krajolik koji okružuje Dol i čini njegov prirodni okvir, većim je dijelom oblikovan ljudskom rukom i predstavlja jednu od temeljnih vrijednosti dolskog kraja. Bez ovog krajolika, naselje Dol ne može funkcionirati kao smisljena cjelina.¹⁰⁸ Međutim, iseljavanjem iz mjesta većina je okolnih polja napuštena, tako da danas tek ostaci 'meja' i gospodarskih građevina ukazuju na nekadašnji ogroman trud koji su Doljani uložili u pripitomljavanje prirode.¹⁰⁹

Krajolik Dola obilježen je prirodnim špiljama u crvenkastim stijenama lokalnog kamena, koje su Doljanima pružale sklonište u ranom razdoblju. Špilje, obrasle mediteranskim raslinjem, čine nedjeljivi dio prostornog konteksta Dola i trebaju biti očuvane kao važan dio lokalnog krajolika.¹¹⁰ Posebnu vrijednost ima stjenoviti krški krajolik sa špiljama koji se proteže kroz samo naselje i nastavlja prema jugu, kao i maslinici na zapadnim padinama iznad Dola. Orađivane maslinike na strmim obroncima i danas održavaju ručno.¹¹¹

Dol se ističe kao iznimno dobro očuvan primjer tradicijskog otočkog naselja kraškog tipa, visoke ambijentalne vrijednosti. U usporedbi s mnogim devastiranim kraškim tradicijskim naseljima u Dalmaciji, tradicijska arhitektura Dola je izuzetno dobro očuvana. Postojeća parcelacija Dola i okolnih poljoprivrednih površina nepromijenjena je već stoljećima, a trodimenzionalna mreža kamenih meja ima značajnu povijesnu i ambijentalnu vrijednost, te ju je potrebno u potpunosti poštivati.¹¹² Očuvanje ambijentalne vrijednosti je bitno, kako je to vrlo lijepo formulirala Željka Čorak: “*Nema važnije vrijednosti od ambijentalne vrijednosti. Elementi koji je tvore, i nemajući nultu ili prvu kategoriju, su nenadoknadivi. Oni tvore specifičnost i razliku svijeta, a od toga u velikoj mjeri kanimo živjeti. Analiza ambijentalnih relacija ima prethoditi svakoj drugoj analizi i valorizaciji. Uz taj zahtjev išao bi i zahtjev za pojedinačnom i*

¹⁰⁶ Tomašić Srdar 2011., 40.

¹⁰⁷ Usp. Tomašić Srdar, 2011., 36.

¹⁰⁸ Usp. Tomašić Srdar, 2011., 37.

¹⁰⁹ Usp. Tomašić Srdar, 2011., 36.

¹¹⁰ Usp. Tomašić Srdar, 2011., 37.

¹¹¹ Usp. Tomašić Srdar, 2011., 7.

¹¹² Usp. Tomašić Srdar, 2011., 37.

*javnom slobodom iskazivanja mišljenja svih kolega koji rade u službi zaštite. Memorija nije pasatizam. Ona je živi stav okrenut budućnosti. Jer ne budemo li pamtili mjesta naša, ni mjesta naša neće nas pamtili.*¹¹³

Cilj zaštite krajolika Dola je očuvanje njegove kvalitete i identiteta područja u kojem se nalazi. Konzervatorske upute preporučuju sprječavanje gradnje u krajoliku i očuvanje okolnog krajolika u postojećem stanju te obnovu tradicijskih metoda poljodjelstva, kojima je oblikovan dolski krajolik. Kako bi se sačuvala slika naselja i kultiviranog krajolika, preporučuje se očuvanje postojećih nasada i obnova onih povijesnih, te očuvanje zelenih površina, dvorišta, putova i vrtova unutar samog mjesta.¹¹⁴

Čelinjaci (košnice)

Čelinjaci čine važan dio kulturnog krajolika Dola. Nalaze se na području Kalina u podnožju brda Lišćevišće na istočnoj strani Dola. Košnice ugrađene u suhozidne podzide postavljene su u longitudinalnim nizovima. Pripadale su obitelji Gospodnetić, vlasnicima kaštela Gospodnetić smještenog u blizini.

Slika 38. Čelinjaci

Od nekadašnjih 200-tinjak košnica, sačuvano i obnovljeno je 25 košnica u četiri reda. *Čelinjacima* se pristupa makadamskim putem s juga.¹¹⁵ Rješenjem iz 2018. godine utvrđeno je da *Čelinjaci* (košnice) u selu Dol na Braču imaju svojstvo kulturnoga dobra. Utvrđene mjere zaštite

¹¹³ Čorak, 2013., 12.

¹¹⁴ Usp. Tomašić Srdar, 2011., 37.

¹¹⁵ HR-MKM-UZKB-KOST, *Rješenje o Čelinjacima (košnicama) u selu Dol na Braču*, 2018., 1.

uključuju održavanje i popravak košnica koje se trebaju izvoditi tradicijskom tehnikom i autohtonim građevinskim materijalima, uključujući i prostor oko košnica i pristupnih putova. Zaštitni i drugi radovi na kulturnom dobru mogu se poduzeti samo uz prethodno odobrenje Konzervatorskog odjela u Splitu, a vlasnik kulturnog dobra dužan je provoditi sve mjere zaštite koje se odnose na održavanje kulturnog dobra koje odredi Konzervatorski odjel u Splitu.¹¹⁶ Osobitost košnica je to što su građene od kamenih ploča, *plakuna*, dvije manje na prednjoj i stražnjoj strani te dvije duže bočne, koje su dijelom uzidane u suhozid. Dno košnice i krov na dvije vode također su od kamenih ploča, a ploče su na spojevima povezane mješavinom vapna i zemlje. Pod krovom je drvena rešetka na kojoj su pčele gradile saće.¹¹⁷ Na Braču se kamene košnice nazivaju *kamenicama*, a bilo ih je na području Škripa, Pučišća, Povelja i Selca. *Čelinjaci* predstavljaju poveznicu s tradicijskim gospodarstvom i načinom života na Mediteranu, duboko su ukorijenjeni u tradicijsku kulturu otoka i dio su lokalnog identiteta Doljana koji ih obnavljaju i održavaju.¹¹⁸

¹¹⁶ *Ibid.*

¹¹⁷ *Ibid.*, str. 2.

¹¹⁸ *Ibid.*

5. NEMATERIJALNA BAŠTINA

...jer mi smo to živili. To šta ćete vi pisat. E, to je jako bitno. To je baština.

(Jure Matulić)¹¹⁹

Nematerijalna kulturna baština, prema *Konvenciji o zaštiti nematerijalne kulturne baštine*, obuhvaća vještine, izvedbe, izričaje, znanja i umijeća koje zajednice i pojedinci prepoznaju kao sastavni dio svog kulturnog naslijeđa.¹²⁰ Ta baština uključuje i sve instrumente, predmete, rukotvorine te kulturne prostore povezane s navedenim elementima. Ona se neprestano stvara i obnavlja kroz međusobnu interakciju ljudi s prirodom i poviješću, prenoseći se s generacije na generaciju. Nematerijalna baština pruža osjećaj identiteta i kontinuiteta, te promiče poštivanje kulturne raznolikosti i ljudske kreativnosti. No, važno je napomenuti da se ova baština može smatrati takvom samo ako je u skladu s međunarodnim ljudskim pravima, te pridonosi međusobnom poštivanju među zajednicama, pojedincima i održivom razvoju.¹²¹

Ova vrsta kulturnog naslijeđa očituje se u različitim oblicima, uključujući usmenu predaju, izričaje i jezik kao medij prenošenja, izvedbene umjetnosti poput glazbe i plesa, običaje, obrede, te svečanosti, znanja i vještine povezane s prirodom i svemirom, kao i tradicijske obrte.¹²² Zaštita nematerijalne kulturne baštine podrazumijeva niz mjera usmjerenih na njezino očuvanje i održivost. To uključuje prepoznavanje, dokumentiranje, istraživanje i promociju, kao i prijenos znanja putem formalnog i neformalnog obrazovanja te revitalizaciju različitih oblika baštine kako bi ostala živa i dostupna budućim generacijama.¹²³

Konvencija naglašava važnost ne samo očuvanja fizičkih elemenata kulture, već i nematerijalnih aspekata koji oblikuju identitet zajednica. Također, podsjeća na globalnu odgovornost u očuvanju kulturne raznolikosti i kreativnosti, u skladu s etičkim standardima ljudskih prava.

U bogatoj nematerijalnoj kulturi Dola, kao posebnosti izdvajaju se lokalne predaje o mitskom biću *viveru*, priprema tradicijske torte hrapoćuše i tradicija pučkog crkvenog pjevanja.

¹¹⁹ Razgovor s pučkim pjevačima, 4. veljače 2024.

¹²⁰ Tekst *Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine*, Mrežne stranice UNESCO-a, <https://ich.unesco.org/en/convention> (pregledano 20. rujna 2024.)

¹²¹ *Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine*. Mrežna stranica *Narodne novine*, 2005., https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2005_06_5_47.html (pregledano 5. lipnja 2024.)

¹²² *Ibid.*

¹²³ *Ibid.*

5.1. Predaje o mitskom biću viveru

Nematerijalna kultura Dola uključuje zanimljive predaje o nadnaravnom, odnosno mitskom biću *viveru*. Dok na cijelom Braču postoje predaje o *macićima*, *viver* se spominje isključivo u Dolu.¹²⁴ Prema lokalnoj predaji, *viver* je ptica koja obitava u dolskim špiljama, iz kojih se u večernjim satima može čuti tajanstveni huk.¹²⁵

Iz rada Ivane Jelinčić, koja je istraživala predaje o dolskim *viverima* prenosim kazivanje Jerka Gospodnetića Kroja o dolskim *viverima*: “*U ovim našim krajevima legenda o viverima je bila oduvijek prisutna. Viveri su dobili naziv po ptici viveru koja obitava u špiljama i rupama oko njih. Viveri su stanovnici ovih dolskih špilja kojih u mjestu i oko mjesta ima 30-tak. Skoro sve su građene od kamena hrapoćuše. Zbog Bogom dane prirode, čovjek na ovom području boravio zasigurno puno prije nego se spominje. Naime, na ovom području se nalaze 4 izvora pitke vode, a za kišoviti vremena i njih 10. Duga plodna dolina, bogato lovno područje od mora do Vidove gore, te veliki broj špilja za stanovanje daju zaključiti da je viver imao sve preduvjete, tj. prirodnu osnovu za boraviti na ovom području od pradavnih vremena. Priča se kako duh vivera i danas postoji. S dolaskom toplijih dana, svake godine kad se sumrak spusti nad ovo malo mjesto, iz tamnih špilja začuje se 'uuuuu'. Tada djeca začuđeno i u strahu pitaju starije tko je to, što je to. I tako se iz generacije u generaciju prenosi saznanje da je dolski viver tu oko nas, dobri duh!*”¹²⁶

Prema pričama kazivača, postojanje *vivera* neupitno je, no vjerovanja u njihove moći razlikuju se i gube uslijed suvremenih modernizacijskih procesa.¹²⁷

5.2. Priprema tradicijskog jela dolska torta hrapoćuša

Jedna od najznačajnijih dolskih tradicija je priprema dolske torte hrapoćuše, zaštićeno nematerijalno kulturno dobro Republike Hrvatske.¹²⁸ Jedinstvena po svom izgledu, dobila je naziv prema lokalnom zrnatom kamenu hrapoćuši na koji podsjeća hrpavom i rustikalnom teksturom. Kolač se pripremao samo u Dolu, a tajnu njegove pripreme stanovnice su Dola

¹²⁴ Vidi u: Jelinčić, 2014., 5.

¹²⁵ Usp. Jelinčić, 2014., 22.

¹²⁶ Jelinčić, 2014., 22.

¹²⁷ Usp. Jelinčić, 2014., 25.

¹²⁸ Usp. *Priprema tradicijskog jela dolska torta hrapoćuša*, Mrežna stranica Registar kulturnih dobara, Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-5690>, pregledano 23. rujna 2024.

usmenom predajom prenosile mlađim generacijama.¹²⁹ S obzirom na činjenicu da ne postoje pisani izvori o nastanku hrapoćuše, teško je datirati vrijeme kada se počela pripravljati. Prema kazivanju najstarijih mještana, početak pripreme hrapoćuše datira iz 19. stoljeća, a vjerojatno i ranije.¹³⁰ Dolska torta hrapoćuša pripremala se za posebne prigode poput vjenčanja, krštenja i velikih crkvenih blagdana poput Božića, Uskrsa i mjesne *ffere*, *Kandalore* (Svijećnice, 2. veljače). Hrapoćušu su redovito pripremala dolske žene koje su je počele peći u dobi od 13, 14 godina, učeći od starijih žena. Koristili su se isključivo domaći proizvodi poput brašna, oraha, jaja, svinjske masti, limuna i naranče.¹³¹ Recept se s vremenom prilagođavao i svako je kućanstvo razvilo određene “cake” (trikove) u pripremi kolača.

Slika 39. Dolska torta hrapoćuša

5.3. Pučko crkveno pjevanje u Dolu na Braču

Pučko crkveno pjevanje u Dolu na otoku Braču predstavlja iznimno važan dio dolske nematerijalne kulture. Pučko pjevanje duboko je ukorijenjeno u vjerskim i tradicijskim običajima zajednice. Ova vrsta pjevanja njeguje se kroz generacije i izvodi se u sklopu liturgijskih i paraliturgijskih crkvenih obreda, blagdana i procesija.

Pučko pjevanje fenomen je koji se razvijao neovisno o zapadnom kanonu klasične glazbe. Ljudska potreba za glazbom te specifične povijesno-ekonomske okolnosti manifestirale su se u pučkom pjevanju kao dominantnom obliku glazbovanja u malim otočkim mjestima. Pučko pjevanje predstavljalo je oblik rasonode, utjehu i olakšanje u vremenima kada je težak fizički rad

¹²⁹ Usp. HR-MKM-UZKB-KOST, *Rješenje o pripremi tradicijskog jela dolska torta hrapoćuša*, 2012., 1.

¹³⁰ Usp. HR-MKM-UZKB-KOST, *Rješenje o pripremi tradicijskog jela dolska torta hrapoćuša*, 2012., 2.

¹³¹ Usp. HR-MKM-UZKB-KOST, *Rješenje o pripremi tradicijskog jela dolska torta hrapoćuša*, 2012., 2

bio sastavni dio svakodnevice u ruralnim zajednicama. Jure Matulić, dolski pučki pjevač, to slikovito dočarava:

Znate vi, recimo, ovo je poljoprivredni kraj. I sad možeš zamislit jednoga težaka koji je kopao čitav dan. Osnovna je unatrag bila motika. A onda se išlo pjevat u crkvu. Satran i umoran, posebno u vrijeme Velike šetemane. Znači to su ti pučki napjevi, možda ima negdje nešto zapisano, ali to šta su oni imali u ušima, to se stoljećima pjeva. Malo je doživilo promjene, kroz stoljeća, je li. I ti ljudi, znači ti težaci, su bili ti pučki pjevači.¹³²

Latica Tomašić Srdar u *Konzervatorskoj studiji* osvrće se i na pučko pjevanje u Dolu: “Iako u Dolu nije bilo glazbenih društava, bilo je dosta samoukih glazbenika i pučkih pjevača (u crkvi i izvan nje), tako da na plesovima nije nedostajalo glazbenika. I nakon posla Doljani bi se, usprkos umoru i teškom životu, svakodnevno okupili i pjevali, a djeca bi ih slušala.”¹³³

Slika 40. Pučki pjevači

¹³² Razgovor s pučkim pjevačima, Jure Matulić, 4. veljače 2024.

¹³³ Tomašić Srdar 2011., 27

5.3.1. Glagoljaško pjevanje

Je li pučko crkveno pjevanje u Dolu glagoljaško pjevanje? “Glagoljaško je pjevanje prepoznatljivo hrvatsko liturgijsko i izvanliturgijsko pjevanje izniklo iz glagoljaškoga bogoslužja. Podrazumijeva pjevanje na hrvatskome crkvenoslavenskom jeziku te na živome hrvatskom jeziku čakavske osnovice. Izraz je usmene pučke kulture koja se stoljećima prenosila s koljena na koljeno. Glagoljaško je pjevanje zaštićeno nematerijalno kulturno dobro Republike Hrvatske (reg. broj Z-3620), za koje u Registru kulturnih dobara stoji: *‘Pojam glagoljaško pjevanje obuhvaća tradicijsko (pučko) rimokatoličko liturgijsko, paraliturgijsko i drugo nabožno pjevanje u južnim jadranskim područjima Hrvatske (u Dalmaciji, Primorju i Istri) u prošlosti i danas. Tragovi ove glazbene pojave postoje i u gorskim područjima Hrvatske (u Lici, Gorskom kotaru i na Kordunu) te izvan granica Hrvatske u primorskim područjima Crne Gore i Slovenije. Glagoljaško je pjevanje prevladavalo od ranoga srednjega vijeka sve do druge polovice 20. stoljeća, kada je nastupila snažna modernizacija crkvene glazbe. U određenim sredinama sačuvalo se u živoj praksi izvođenja sve do danas, u većoj ili manjoj mjeri, u izvornom obrednom kontekstu (Iž, Radovin, Sali...).*”¹³⁴

Jerko Bezić pod pojmom glagoljaško pjevanje podrazumijeva “*sve ono pučko pjevanje (kolektivno i pojedinačno) što je u svojim počecima proizašlo iz liturgijskog pjevanja na staroslavenskom jeziku i crkvenoslavenskom hrvatske redakcije, postepeno se u toku razvoja oblikovalo u liturgijsko pjevanje zapadnog obreda na živom hrvatskom jeziku, a u napjevima pored elemenata gregorijanskog koralu usvojilo i karakteristike svjetovnog vokalnog glazbenog folklora onih geografskih područja na kojima se razvijalo.*”¹³⁵

Međutim, Jakša Primorac smatra da je glagoljaško pjevanje termin koji je vrlo često pogrešno tumačen pri čemu ističe da se on “*uglavnom ne odnosi na srednjovjekovno i novovjekovno pjevanje ‘glagoljaša’, da pretežno ne podrazumijeva pjevanje iz knjiga pisanih glagoljicom, niti pjevanje na staroslavenskom odnosno crkvenoslavenskom jeziku te da većina melodija i glazbenih stilova toga pjevanja nije direktno naslijeđena od ‘glagoljaša’*”¹³⁶

Što se tiče Dola, njegovi stanovnici i pjevači ne koriste taj termin za svoje pjevanje. U Dolu se do Drugog vatikanskog sabora 1962. godine misa služila na latinskom jeziku. Međutim,

¹³⁴ *Glagoljaško pjevanje*. Staroslavenski institut, <https://stin.hr/glagoljasko-pjevanje/> (pregledano 3. rujna 2024.)

¹³⁵ Bezić, 1973., 13.

¹³⁶ Usp. Primorac, 2009.

etnomuzikolog Jerko Martinić u svojim brojnim radovima i snimkama srednjedalmatinskog područja, pučko pjevanje otoka Brača pa tako i Dola naziva glagoljaškim pjevanjem.¹³⁷

5.3.2. Karakteristike pučkog crkvenog pjevanja u Dolu

Pučko crkveno pjevanje u Dolu je jednoglasno, dvoglasno, a ponekad i troglasno pjevanje. Pučki pjevači su muškarci bez formalne glazbene naobrazbe. Napjevi su najčešće u duru, jednostavnih melodija i harmonija. Tijek melodijske linije uglavnom je postepen. Glasovi se kreću ponajviše u paralelnim tercama, sa završetkom u primi ili kvinti. Pojedinačni glasovi su snažni i sigurni. U crkvenom pučkom pjevanju prevladava slobodni ritam.

Crkveno pučko pjevanje po svojim je glazbenim karakteristikama vrlo slično svjetovnom pučkom pjevanju. Jerko Martinić, analizirajući napjeve Velikog tjedna na Braču i Hvaru, te u području Kaštela i Splita, ističe da pučko crkveno pjevanje na ovom području čini homogenu cjelinu posve srodnu s tradicijskim svjetovnim pjevanjem, neovisno o porijeklu melodija.¹³⁸

Dolski orguljaš i voditelj župnog zbora, student teorije glazbe Mislav Čargo, objašnjava da su pučki napjevi nastali transformiranjem gregorijanskih napjeva:

*A pučki napjevi su zapravo iskrivljeni gregorijanski napjevi, kako u Dolu, tako i u Postira i bilo di po Dalmaciji, to su zapravo, njihovo ishodište je zapravo gregorijanski koral. Tako da, zato svako misto ima svoju varijantu i to su danas napjevi koje svakako treba sačuvati, al to je kad ti malo bolje to slušaš i analiziraš, to je zapravo gregorijanski napjev. Naravno, jedan doda ovi ukras, drugi oni fioret i odma mu nastane nova melodija, više ili manje iskrivljena, al to je uglavnom to.*¹³⁹

Pučko pjevanje prenosilo se s koljena na koljeno. Slušajući pučko pjevanje od malih nogu iz godine u godinu, generacije pjevača odrastale su usko povezane sa specifičnim repertoarom pučkih napjeva. Pjevače nitko nije uvježbavao niti su se održavale probe, već su učili isključivo slušanjem starijih pjevača u konkretnim situacijama u kojima se pjevalo. Riječima kazivača Jure Matulića:

¹³⁷ Martinić, 2011.; Jerko Martinić, Glagoljaški napjevi Srednje Dalmacije (Svezak II), <https://stin.hr/wp-content/uploads/2021/09/martinic-volume-ii-hr.pdf> (pregledano 26. travnja 2024.)

¹³⁸ Usp. Primorac, 2009., 222.

¹³⁹ Razgovor s pučkim pjevačima, 4. veljače 2024.

Znači, otac je naučio sina, e, vidiš u njihovoj obitelji, bio je otac, nono, njegov otac, Jerkov nono je to, koji je pívao tenora u tom zboru, al to nije zbor u klasičnom smislu. Nego imate uglavnom muško pjevanje, nije mješoviti zbor – mješoviti je kad Crkva prihvata, znači cili puk je pívao neki napjev, neke pjesme. I onda bi oni gore, di je sad oltar, s jedne i s druge strane, bankode su se to zvali, onda bi oni pjevali. Kad je njegov otac došao u godine da je počeo pjevat, i Jerko, oni su već ka djeca pjevali solo psalme za vrijeme Velike šetemanje. I onda bi odatle ušla ta melodija u uho, i kad je pokojni otac umro, njegov je li, onda je brat nastavio i bio prvi tenor opet, puste godine. I nakon toga dolazi Jerko. I tako vam se to iz generacije u generaciju nadovezivalo. (Jure Matulić)¹⁴⁰

Nema vježbanja, samo slušanje i na temelju slušanja (se učilo). (Mislav Čargo)¹⁴¹

Pučko crkveno pjevanje usko je vezano uz Crkvu i slijed liturgijske godine. Izmjenom razdoblja liturgijske godine, mijenjali su se i napjevi pučkog pjevanja. Pučki pjevači prijašnjih generacija jako su dobro poznavali i pratili te promjene:

Ali vi'š ti interesantno je to njihovo pamćenje melodija. Ja isto to nikad ne bi moga pogodit. On zna kad je u Adventu koji je napjev, pa koji je... (Jure Matulić)

Ali recimo od njih dvadeset ili petnaest koliko ih je bilo, da si ti svakog od njih pita da intonira misu od, šta ja znam, da intonira melodiju adventsku, on će ti točno to otpivat, adventsku. Ja to nisam mogo nikad pogodit. Ili nemaš sluha ili nisam, nije mi sjelo. (Jure Matulić)

Onda četrdeset godina su bili ti valovi, godišnje pjevanje, i onda već nakon četrdeset godina to njemu uđe u uho, to je njemu normalno. (Jure Matulić)¹⁴²

Pučki napjevi izvode se svake nedjelje. Gotovo svake nedjelje pjeva se ulazna antifona tj. *introitus*, zatim psalam i aleluja s retkom na dolsku melodiju koju pjevači nazivaju običnom i time podrazumijevaju njeno pjevanje tijekom vremena kroz godinu (*od obične nedije*). U adventskom i korizmenom vremenu postoji drugačija melodija, a za veće blagdane i svetkovine takozvana svečana melodija. Na taj način, pjevajući odgovarajući tekst ulazne, psalma i aleluje za tu nedjelju, pjevači njeguju liturgiju i poštuju tijekom crkvene godine.¹⁴³

¹⁴⁰ Razgovor s pučkim pjevačima, 4. veljače 2024.

¹⁴¹ Razgovor s pučkim pjevačima, 4. veljače 2024.

¹⁴² Razgovor s pučkim pjevačima, 4. veljače 2024.

¹⁴³ Razgovor s Mislavom Čargo, 9. srpnja 2024.

5.3.3. Veliki tjedan

Veliki tjedan ili Vela šetemana posebno je bogata pučkim crkvenim pjevanjem. Veliki tjedan u crkvenoj godini započinje Cvjetnicom i završava Uskrsom. To je spomen na posljednje dane Kristova života, njegovu muku, smrt i uskrsnuće.¹⁴⁴

Tad je Velika šetemana mi rečemo, jel. Velika srijeda, četvrtak, petak je procesija i Velika subota, cili onaj... ovdje su vam bili napjevi za tu Veliku šetemanu četiri dana se pivalo od šest do devet navečer, u crkvi. Ja znan oni baraboni, kad su gasili sviće i ono... (Jure Matulić)¹⁴⁵

Slika 41. Procesija oko župne crkve na Veliki petak uvečer

Istražujem kako se pjevači pripremaju, što njima ti događaji znače. Ti dani su za mještane sveti. Što se događa kad im se pridruži netko izvana, tko nije iz zajednice, tko ih promatra i proučava?

5.3.4. Procesija Velikog petka u Dolu

Paraliturgijske procesije koje se u Dalmaciji održavaju na Veliki petak fenomen su pučke religiozne prakse, obilježen dubokim pokorničkim i pasionskim karakterom. Ove procesije

¹⁴⁴ Usp. Rebić, 2002., 1003.

¹⁴⁵ Razgovor s pučkim pjevačima, 4. veljače 2024.

simbolički podsjećaju na pogrebne ophode,¹⁴⁶ čime dodatno ističu dimenziju žalovanja nad Kristovom smrću. Nastale su u 16. stoljeću, a možda i ranije,¹⁴⁷ što svjedoči o dugotrajnosti i ukorijenjenosti ovog običaja u kulturnoj tradiciji regije.

Dolska pokornička procesija na Veliki petak zauzima posebno mjesto u kontekstu ovog rada. U promišljanju baštine, ona je točka susreta materijalne i nematerijalne baštine. U višesatnom hodu koji počinje i završava u župnoj crkvi, pučko pjevanje pronosi se gotovo neprekidno krajolikom Dola, napjev i molitve donose se do srednjovjekovnih crkava i pronose brdima (sl. 42). Procesija je kolektivni pokornički hod u spomen Kristove muke, zajednička molitva za očuvanje Dola, njegovih ljudi i tradicije.

Procesija započinje okupljanjem mještana i puka u župnoj crkvi u 6 sati ujutro. Izlaskom iz župne crkve pjevači počinju pjevati *Gospin plač* te ga pjevaju za cijelo vrijeme hodanja.

Slika 42. Procesija na Veliki petak

Na dvostihe Gospina plača puk odgovara pripjevom:

Poslušajte, braćo mila
Gorku muku Gospodina
Nut mislimo o tem danas
Koj' na križu umri za nas

¹⁴⁶ Usp. Čapo Žmegač, 1997., 118.

¹⁴⁷ Škunca, 1981., 68-69, prema Čapo Žmegač, 1997., 118.

Riječ je o inačici *Gospina plača* iz drugog dijela knjige *Cvit razlika mirisa duhovnoga* franjevca Tome Babića, objavljenog u Veneciji 1726.¹⁴⁸ Pripjev “Nut mislimo o tom danas / koj’ na križu umri za nas” zapisan je u glagoljskom *Pariškom kodeksu* s kraja 14. stoljeća.¹⁴⁹

Napjev je transkribirao Mislav Čargo 2017. godine:

Pjevači:

Po - slu-šaj-te _____ bra-ćo mi__ la mu-ku gor_ku Go-spo-di__ na

6 Puk:

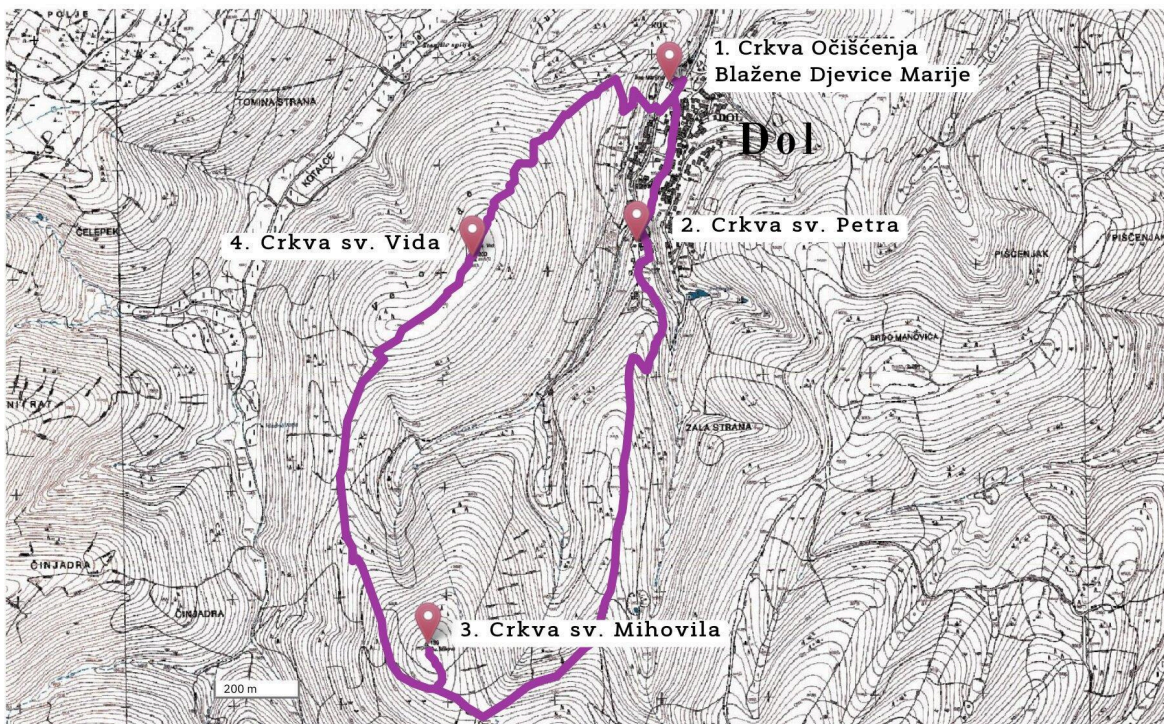
Nut mi-sli-mo _____ tem da__ nas ki na kri-žu u-mri za__ nas

Slika 43. Gospin plač, melodija I

Procesiju predvodi križonoša kojega slijede muškarci, pjevači te ostali puk. Nekolicina dolske djece hoda 100–200 metara ispred procesije sa *škrgojkama* (čegrtaljkama) koje u Vazmenome trodnevlju zamjenjuju crkvena zvona. *Škrgojke* djeca okreću kada stignu na uzvisine tako da ih se čuje. Zbog udaljenosti zvuk je slabiji i ne ometa pjevanje. Pučkim pjevačima na procesiji se priključuje nekoliko muškaraca “izvana” koji pomažu svojim jakim glasovima. Pjevanje je teško i zahtjeva dobru kondiciju pjevača koji bez prekida pjevaju punim glasom, i dvostihe i pripjev. Pjevači prije procesije nemaju probe – melodije koje se pjevaju svima su dobro poznate. Križ je težak oko 30 kilograma. Križonoše su obično ljudi koji ispunjavaju neki zavjet. Tijekom hoda izmijene se trojica – prvi nosi križ do crkve Sv. Mihovila, drugi do Sv. Vida, a treći do župne crkve. Zadnjih nekoliko godina križonoše su isti ljudi, dvojica ispunjavaju zavjet jer su preživjeli nesreće, a jednome je otac cijeli život bio križonoša pa on nastavlja tradiciju. Koliko se Doljani sjećaju, župnici su uvijek pohodili dolsku procesiju, čak i kad se u isto vrijeme održavala procesija u drugome mjestu u kojemu su uz Dol bili župnici. No, posljednjih godina župnik pohodi procesiju u Postirama, susjednom većem mjestu.

¹⁴⁸ Usp. Bezić, 1997., 218.

¹⁴⁹ Usp. Bezić, 1997., 218.

Slika 44. Trasa procesije

Prva postaja je kod crkve Sv. Petra do koje se dolazi prolaskom kroz selo i usponom na brdo Glavicu. Na postaji se izriče posebna nakana te se izmoli pet očenaša. Običaj je bio da molitvu predvodi župnik, a zadnjih godina kako župnik ne sudjeluje, nakanu i molitvu predvode žene. Nakon što se otpjeva *Klanjamo se Tebi Isukrste i blagoslivljamo Te jer si po svetom drvu od križa svit otkupio*, pjevači ponovno otpjevaju prvi dvostih, *Poslušajte, braćo mila, / Gorku muku Gospodina*, te se nastavlja procesija uz Gospin plač. Hod se nastavlja kroz kamenjare i uskoro slijedi najteži dio puta – uspon na Mihov rot, vrhunac koji dominira predjelom između Škripa i Dola. U dva navrata, na najstrmijim i najtežim dijelovima uspona, mijenja se melodija napjeva Plača:

Va_j-me-h si - n-ko že-ljo mo_ ja tu_ zna. ti - je maj-ka Tvo-ja!

6
Nu_ t mi - sli - mo o tem_ da_ nas koj_ na_ kri - žu u- mri. da_ nas!

Slika 45. Gospin plač, melodija II

Nova melodija je viša, zahtjevnija i elaboriranija te iziskuje dodatan napor pjevača. To je svakako jedna od posebnosti doolske procesije koja nosi snažnu simboliku žrtve i pokore. Kada se stigne na Mihov rot, običaj je da sudionici uberu grančicu *gluhoča* koji tamo raste, nose je kući i stavljaju uz blagoslovljene maslinove grančice ili pak na neko drago mjesto, primjerice u polju, i čuvaju cijele godine. Jednom se grančicom ukrašava križ. Također je postao običaj da se na Mihov rotu prebroje sudionici procesije prilikom prolaska između dva kamena koja uokviruju put. U zadnje vrijeme procesiju redovito pohodi 150–200 ljudi. Kod predromaničke crkve Sv. Mihovila, nakon izrečene nakane, pet očenaša, pjevanja *Klanjamo se Tebi (...)* i prvoga dvostiha Plača, put se nastavlja spuštanjem s Mihov rota uz nove dvostihe Gospina plača.

Slika 46. Pučki pjevači u procesiji

Pri usponu na Velo brdo, na najstrmijem dijelu, ponovno se neko vrijeme pjeva druga, zahtjevnija melodija. Nakon molitve kod temelja crkve Svetog Vida iz 11./12. stoljeća, hod se nastavlja blagim spustom do župne crkve uz pjevanje Gospina plača. Procesijom se okružio Dol, krenuvši preko istočne, a završivši preko zapadne padine udoline. Kod župne crkve čekaju ministranti sa svijećama koji se priključuju procesiji. Okružuje se župna crkva i tek tada se ulazi u nju. U crkvi se križonoše i pjevači okupe pred Božjim grobom. Moli se za križonoše, pjevače i mlade. Procesija traje oko tri sata, dakle, završava oko 9 sati. Ipak, tijekom hoda se ne uspije ispjevati cijeli Gospin plač, redovito ostanu još stranica, dvije neispjevane. Kako bi se označio kraj procesije, preskaču se neispjevani dvostisi i pjevaju se zadnja četiri dvostiha:

Na kolina sada kleči
Gospodinu Tvomu reci.

Slava Tebi Svemogućí
Ki nas spasi umirućí;
Tebi slava i pošćenje,
Nam grišnikom oprošćenje.
Sinu Božji budi hvaljen
Po sve vike vikov. Amen.

Običaj je da se po završetku procesije narod okupi na okrjepi i druženju, nekoć kod župne crkve, a danas u konobi Toni. Nekoć su se jele *peršurate* (fritule) i pila se rakija.

Prva melodija na koju se pjeva Gospin plač opsega je kvinte, kreće se postepeno i nema skokove veće od terce. Napjev se pjeva dvoglasno te se glasovi kreću većinom u tercama. Kretanje u tercama i karakterističan završetak napjeva gornjim glasom na drugom stupnju, a donjim glasom na petom stupnju ljestvice podsjeća na tip pjevanja na bas. Druga melodija mnogo je pokretljivija od prve, kompleksnijeg je ritma i opsega je sekste. Kreće se također postepeno, ali sadrži skokove u intervalu kvinte.

Procesija Velikog petka značajna je jer predstavlja rijetku priliku kad stare crkve na brdima, već dugo izvan funkcije i pomalo zaboravljene, zatvorene ostatak godine, oživljavaju prolaskom puka i pjevača kroz njih. Svaka crkva predstavlja jednu postaju, župna crkva, crkva Sv. Petra, Sv. Mihovila, Sv. Vida i ponovno na kraju župna crkva. Puk i pjevači kod svake crkve staju, pjevaju još nekoliko kitica Gospinog plača, pobožna žena iz sela predvodi molitvu klečeći ispred crkve, u ime svih mještana, iznosi zajedničke molitve mještana udruženih vjerom.

Što procesija znači za same mještane?

A, pazite to je... obično se reče da te procesije, da je to pučka manifestacija, a ne crkvena. Znači, ti pučani koji pjevaju, koji održavaju sve to skupa, oni su, ovaj, uveli kao pokoru povodom smrti Isusa Krista i tako dalje, u spomen njemu se išlo na Veliki petak na tu veliku procesiju 3 kilo– koliko je Jerko kilometara? (Jerko: 5,3 km.) Pet kilometara nosi se jedan veliki križ i šta nije ćopavo, bolesno, ne može hodat – sve je išlo. I cilim putem se pjeva, imate pjesme, zove se Gospin plač. To je tipična pučka tvorevina, pet stotina i dvadeset kitica je. Mi ih ispjevamo oko tristo i dvadeset na tom ophodu. I to nije hodat po cesti, znate, ovo šta je u... A jeste bili na hvarsku? Hvarska je meni šetnja lipo znaš... E, a za razliku od ove, ovo je jedna paćenička procesija. Stvarno... A bili ste, vidili ste zapravo. (Jure Matulić)

A to je bio jedan identitet mjesni. I mi bi recimo bili na, kad smo bili na školovanju, bili smo ovdje, vanka, Split, neki su bili i u druge države. Tom prigodom bi došli na procesiju. Slušajte, šta je to značilo, to je jedna navika, jedan običaj. (Jure Matulić)¹⁵⁰

Nije bilo mobitela, nije bilo televizije, nije bilo ni... to su bili jedini načini da se svit malo i zabavi i skupa bude i pjeva i tako dalje. (Jerko Gospodnetić stariji)¹⁵¹

Jure Matulić naglašava da je procesija pučka manifestacija, autentični izraz narodne pobožnosti, odvojena od formalne crkvene liturgije. Iako se odvija pod okriljem crkvenih obreda, procesija predstavlja inicijativu samih mještana, čineći ju oblikom kolektivne pokore. Fizička težina puta simbolički je vezana uz Kristovu patnju i smrt, dok se pučkim pjevanjem Gospinog plača evocira emocionalna povezanost zajednice s tom patnjom. Kazivačeva usporedba dolske procesije s onom na Hvaru naglašava izraženi element pokore u njihovoj lokalnoj tradiciji, koju naziva “paćeničkom procesijom”. Nadalje, procesija postaje veza koja okuplja generacije, čak i one koji su zbog školovanja ili posla napustili rodno mjesto. Dolazak na procesiju vraća ih kući, čime procesija postaje više od obreda; ona je prilika za obnovu i potvrdu pripadnosti, koja transcendirira fizičku udaljenost i obuhvaća kolektivno sjećanje zajednice.

Pučko pjevanje tijekom procesije sastavni je dio rituala. Sam po sebi, napjev je jednostavan, ali njegova vrijednost leži u njegovoj starini, autentičnosti i kontinuitetu. Iz perspektive mještana, procesija i prateće pučko pjevanje imaju vrijednost koja nadilazi estetsku procjenu: njihov značaj je u očuvanju zajedničkog identiteta i sjećanja. Ako bi procesija zamrla, bila bi izgubljena i važna poveznica između generacija koja kroz pjevanje prenosi kulturno naslijeđe. Tako pučko pjevanje dobiva na značaju jer nije samo glazbeni izraz već i način očuvanja zajedničke povijesti i identiteta, što mu daje jedinstvenu vrijednost unutar zajednice.

5.3.5. Mješoviti zbor Srca Isusova

Pučki pjevači nekoć su pjevali iz *bankoda*, drvenih klupa u svetištu crkve:

I onda bi oni gore, di je sad oltar, s jedne i s druge strane, bankode su se to zvali, i onda bi oni pjevali. (Jure Matulić)¹⁵²

¹⁵⁰ Razgovor s pučkim pjevačima, 4. veljače 2024.

¹⁵¹ Razgovor s pučkim pjevačima, 4. veljače 2024.

¹⁵² Razgovor s pučkim pjevačima, 4. veljače 2024.

Međutim, s osnutkom mješovitog župnog zbora, mnogo toga se promijenilo. Voditelj župnog zbora Mislav Čargo u zboru je okupio pučke pjevače i ženske pjevačice. Zbor nedjeljom pjeva na koru crkve gdje su i nove električne orgulje. Međutim, neki pučki pjevači ostali su u *bankodama*, što zbog starosti, što iz drugih razloga.

Da, ali, kad su oni počeli ovo po novome ovde, znaš, i onda u kor, a ja sam onda ima i operaciju, ima sam preklani operaciju, a i sada jedva idem, samo mi smeta koljeno. Onda im ja više ne idem, ja dolje kod oltara onda idem, naš di idem dole. (...) Uvijek su stali tu, da, da (kod oltara). E ali sada je bilo, sad ima ženskih dosta koje pjevaju. (...) Ne. Nisu se onda ženske miješale između muškaraca. Sad dolazi u crkvi di ko stigne, znaš ono. (Ivo Matulić)¹⁵³

U Dolu od 2017. godine pod vodstvom Mislava Čarga djeluje mješoviti župni zbor Srca Isusova koji okuplja mještane raznolike dobi. Muški članovi zbora mahom su pučki pjevači koji su do osnutka zbora pjevali iz drvenih korskih klupa u apsidi župne crkve. Što donosi ta promjena? Mješoviti župni zbor novo je kulturno žarište mjesta, omogućuje ženama aktivno i ravnopravno sudjelovanje u pjevanju te donosi umjetničku crkvenu glazbu u maleno mjesto. Pozitivan je učinak na pjevačice i pjevače koji se susreću s kvalitetnom, lijepom četveroglasnom umjetničkom crkvenom glazbom i usavršavaju svoje vokalne sposobnosti. Župni zbor donosi u mjesto novi moment zajedništva. Omogućuje Doljanima gostovanja u drugim mjestima (nedavno Vis, Salzburg i Hall u Austriji). Voditelj zbora, orguljaš Mislav Čargo, student teorije glazbe na Umjetničkoj akademiji u Splitu, vođenju zbora pristupa ozbiljno, predano i ambiciozno. Ipak, pitam se i je li mješoviti crkveni zbor koji pjeva na koru uz orgulje, povećanjem repertoara umjetničke crkvene glazbe u nekoj mjeri potisnuo pučko crkveno pjevanje, do osnutka zbora jedini oblik glazbovanja na misnim slavljinama i obredima. Naime, pojedini pučki pjevači još uvijek sjede u drvenim klupama uz oltar i zbog starosti ili drugih razloga spriječeni su pridružiti se zbornom pjevanju na koru. Mišljenje zborovođe Mislava Čarga jest:

Ne, nipošto! Ono što se u misi pjeva na dolsku izvornu melodiju, tako je ostalo i dapače, unaprijedilo se, a maloprije spomenuti ostatak repertoara nadopunjen je s još mnogo toga, kako popijevkama tako i višeglasnim zbornim djelima. Također, u tako raspjevanim misama, vjerni puk se sve više uključio u pjevanje što je jedno veliko postignuće u tom pučkom načinu pjevanja.¹⁵⁴

¹⁵³ Razgovor s Ivom Matulićem, 4. veljače 2024.

¹⁵⁴ Razgovor s Mislavom Čargom, 9. srpnja 2024.

Pitam se kako je razvoj i etabliranje četveroglasnog zbora koji izvodi umjetničku crkvenu glazbu utjecao na tradiciju pučkog crkvenog pjevanja u Dolu. Siniša Vuković, podrijetlom iz Selca na Braču, navodi sljedeće: “*U Selcima je glagoljaško pjevanje jako razvijeno i razvedeno iz razloga što nije bilo tradicije pjevanja četveroglasnog crkvenog zbora, dok je u mnogim župama Dalmacije baš mješoviti zbor istisnuo praksu pučkog pjevanja u liturgiji. Pa isto, i sad se može naći naselja gdje žive pulsira simbioza zbora pod vodstvom švore i kora pod patronatom pamćenja i prakse*”.¹⁵⁵

Mislav Čargo svjedoči da zbor znači jako mnogo za župu, mjesto, ali i čitavu trootočku biskupiju:

*Naše mjesto je malo i sukladno tome je mala župa. Župnik ne živi u mjestu, nema dovoljno djece i samim time su sakramenti Svete Pricesti i Potvrde jako rijetki u našoj župi. Sve ovo spominjem zato što je ovaj zbor nešto što ovu župu čini stabilnom i živom. Mi smo zapravo jedina aktivna zajednica koja postoji unutar župljana. Zbor je uveo svježinu, ali isto tako ovu malu župu plasirao među najveće župe u biskupiji. Mise u našoj župi upravo radi pjevanja budu nerijetko svečanije negoli u daleko velim župama po otoku. Zbor je privukao više ljudi na misna slavlja, ljudi dolaze iz drugih mjesta na misu u Dol najčešće radi kvalitetnog pjevanja. S pravom mogu kazati da je ovaj zbor jedno veliko čudo što je naša zajednička zasluga.*¹⁵⁶

Na pitanje kako je izgledala crkvena glazba u Dolu prije nego što je pokrenuo četveroglasni zbor, Mislav Čargo odgovara:

Zapravo loše! Već sa šesnaest godina sam uviđao da je potrebna stanovita promjena i osvježanje, da uistinu ima potencijala za rast i razvoj na području liturgijske glazbe te da je neiskorišten “dobar materijal” – kvalitetni muški glasovi. Loše je bilo u smislu višedesetljetnog ponavljanja sustavno istog repertoara koji je sam po sebi bio oskudan i “iskrivljen” od vrlo slobodnog pjevanja bez ikakvog stručnog vodstva. Pitanje se postavlja “u čemu je problem ako su tu već pučki pjevači/pučko pjevanje?” – moj je odgovor taj da je problem bio u tome što su pjevači svojatali određene liturgijske pjesme iz HCK koje se izvode diljem župa u Hrvatskoj. Dakle, trebalo je prvenstveno iskristalizirati što su to pučki izvorni napjevi, a što je skladana pjesma kojoj je poznat autor i čiji notni zapis postoji i štoviše, dostupan je apsolutno svima. Želio sam im pojasniti da ako se njihov repertoar sastoji od većinom takvih popijevki, njegov rast je sasvim legitiman i dapače dobrodošao.

¹⁵⁵ Siniša Vuković, *Dalmatinsko evanđelje: Crkveno glagoljaško i pučko pjevanje*. Mrežna stranica *Dalmatinski portal*, <https://dalmatinskiportal.hr/zivot/dalmatinsko-evanđelje--crkveno-glagoljaško-i-pučko-pjevanje/38041> (pregledano 24. srpnja 2024.)

¹⁵⁶ Razgovor s Mislavom Čargom, 9. srpnja 2024.

*Svakako da smo, prije negoli sam etablirao zbor, obnovio neke napjeve koji se godinama nisu pjevali; tu bih istaknuo svečanu Misu Angelorum koja se nakon deset godina otpjevala na svetkovinu Svih Svetih 2015. godine uz druge napjeve.*¹⁵⁷

5.3.6. Specifičnost pučkog crkvenog pjevanja u Dolu

Marija Stipišić u radu *Kipić Djeteta Isusa na otocima Braču i Hvaru* navodi sljedeće: “U Dolu se još gaji (jedino mjesto na Braču) pučko pjevanje, bez dirigenta, bez davanja tona, onako «od uha».”¹⁵⁸ Autorica ne navodi izvor, ali istu tvrdnju navodi bivši dolski župnik Ivica Matulić na svojoj mrežnoj stranici.¹⁵⁹ “Dol je posljednje mjesto na Braču u kojem još živi tradicija pučkog pjevanja, poglavito vezanog za župnu crkvu i vjerske običaje koje tradicionalno prate sačuvani izvorni pučki napjevi. Pjevači su samouki, te tehniku pjevanja i napjeve uče izravnom predajom, jedni od drugih. Pjevanje je obveza i čast, kojoj se u Dolu pristupa ozbiljno.”¹⁶⁰ “Dol je jedino mjesto na Braču (a možda i šire) s očuvanom tradicijom pučkog pjevanja. Pjevači postaju stariji pa prijeti opasnost nestajanja. Mnoge stvari se gube, jer se više ne pjevaju.”¹⁶¹

Slične stavove iznose i pojedini pučki pjevači:

*Dol vam je tu specifičan. Zato što ima originalne pučke napjeve jer mi smo pazi, do prije desetak godina smo mi mogli, pivalo se pučko pjevanje cijela misa, bez – i uz orgulje, je li, i sve skupa, samo, te orgulje nisu toliko baš utjecale na način pjevanja našeg pučkog. Tako da je ono originalno, a ova druga mista di sam bio, ili se ugasilo, ili nema ko pjevat, ili ljudi stare, umiru, mladi ne dolaze više... U zadnjih trideset godina to samo ide dole. (Jure Matulić)*¹⁶²

Premda nisu jedini pučki pjevači na otoku, njihovo pjevanje, kao i pučko pjevanje drugih mjesta, specifično je i posebno. Karakterističan, dolski način pjevanja pjevači su naslijedili od predaka. Ipak, ono nije neka okamina već se mijenja, tijekom godina doživjelo je svoje transformacije. To je jedan glazbeni svijet za sebe neopterećen kanonima zapadne glazbe, s vlastitim glazbenim zakonitostima.

¹⁵⁷ Razgovor s Mislavom Čargom, 9. srpnja 2024.

¹⁵⁸ Stipišić, 2005., 52.

¹⁵⁹ <http://www.don-ivica.net/index.php/razno/79-arhiva-zupa-dol/81-upa-oienja-blaene-djevice-marije-dol>

¹⁶⁰ Tomašić Srdar, 2011., 26.

¹⁶¹ <http://www.don-ivica.net/index.php/razno/79-arhiva-zupa-dol/81-upa-oienja-blaene-djevice-marije-dol>

¹⁶² Razgovor s pučkim pjevačima, 4. veljače 2024.

Na pitanje što razlikuje dolsko pjevanje od postirskoga ili škripskog, kazivači odgovaraju:

To možda najviše ovisi o vokalima. Dolski ćeš prepoznat, imaš Jakija koji ima specifičan fioret i onda njega svi znaju da je to iz Dola. (Maša Gospodnetić)

Odma znaš! Ovo Postirani, a ovo je dolsko pjevanje. Male nijanse, ali razlika je. (Jerko Gospodnetić stariji)

Postirani drugačije rastežu, je li. (Maša Gospodnetić)¹⁶³

Prisjećajući se prošlosti i onoga kako je bilo nekada, skloni smo idealiziranju prošlih vremena. Kazivač Jerko Gospodnetić, naprotiv, dočarava realnu sliku nekadašnjeg pjevanja u Dolu, koje je znalo biti neusklađeno:

Mi općenito kad se priča te stvari, uvijek nostalgija, da bi mi ka ovi pivanje, kao mislimo, kao bilo je prije to..., nije uopće, znači, vidila si sada i ti ča su napjevi neki zabilježeni 60-ih i to. Pa to, kad mi danas čujemo, kako smo naviknuti već na ovo uštmano s tog zbora, kad Mislav dođe sa time, mi danas pivamo ko poluprofi. Tada su imali grla ko da su bili, stvarno su bili možda i jači, sve skupa, kapaciteti pojedinačno, ali su bili neusklađeni, to je bilo za čut sada ajme meni. (Jerko Gospodnetić mlađi)

To ti je bilo ko će jače. (Maša Gospodnetić)¹⁶⁴

Slušanje pučkog crkvenog pjevanja u Dolu, posebno u vrijeme Velikog tjedna, duboko me se doima. Ima u pučkom pjevanju neka iskonska snaga, dubina i ljepota. Suzvučja koja stvaraju pjevači, naizgled jednostavna, ali izuzetno snažna. Pučkom pjevanju strana je izvještačenost. Pučki napjevi najčešće nemaju poznatog autora. To su napjevi koji su se generacijama prenosili usmenom predajom, s koljena na koljeno. Pjevanje je snažno i moćno, osjeća se da je svaki ton i svaki glas na svome mjestu. Glasovi su pažljivo usklađeni. Pjevači su sigurni u ono što pjevaju jer pjevanjem izražavaju pouzdanje u Boga, vjeru duboko ukorijenjenu u svijesti ljudi.

Pučko crkveno pjevanje za velik dio Doljana nije samo tradicija, nego izraz religioznosti, zajedništva i kulturnog identiteta.¹⁶⁵ Unatoč povijesnoj i kulturnoj vrijednosti, pučko crkveno pjevanje suočava se s izazovima današnjeg doba, uključujući smanjenje broja aktivnih pjevača i

¹⁶³ Razgovor s pučkim pjevačima, 4. veljače 2024.

¹⁶⁴ Razgovor s pučkim pjevačima, 4. veljače 2024.

¹⁶⁵ Usp. Čaleta, 2014., 265.

promjene u načinu izvedbe¹⁶⁶. Želim istražiti kako te promjene utječu na samu tradiciju i što bi formalna zaštita pučkog pjevanja mogla donijeti zajednici u Dolu. U drugoj polovici 20. stoljeća, uslijed kompleksnih društveno-ekonomskih promjena, preseljenja u gradove, emigracija, broj stanovnika u Dolu se znatno smanjio, a time i broj pučkih pjevača. Broj pučkih pjevača u posljednjih pedeset godina smanjio se za pola. Dol danas broji svega desetak aktivnih pučkih pjevača, što je ipak relativno velik broj u usporedbi s drugim mjestima na Braču.

U sljedećim izjavama kazivača tematizira se pitanje kontinuiteta i održivosti pučkog crkvenog pjevanja u Dolu, uz osvrt na demografske izazove i zajednički napor za očuvanje tradicije.

Ja i Jerko sigurno imamo pamćenje kad je na jednoj i drugoj strani bilo po desetak ljudi.

(Jure Matulić)

Al eto mi smo imali tu sriću da smo mi nastavili sve skupa povezano, to zajedništvo, koje si vidila, mi danas imamo to, desetak njih je još uvek tu tih pučkih. (Jerko Gospodnetić ml.)

A evo pogledaj, sad ti je situacija više realno Nerežišća, Gornji Humac, Pražnica, to ti je Nerežišća nula, Gornji dva tri, Pražnica pet šest, to je njihov maksimum. A nas je da se idemo skupit evo iduću sedmicu neki koncert organizirat možemo isforsirat deset svita sigurno, za pučko pivanje. Od osamdeset sa štapom do do... moga sina ono sa osamnaest. (Jerko Gospodnetić ml.)

Na pitanje postoji li bojazan da će se pučko pjevanje ugasiti, pjevači odgovaraju:

Pa neće dok ima ovakve ekipe, neće izumrijet, neće sigurno izumrijet. (Jure Matulić)

Ali realno... za dvadeset godina bit će nas duplo manje. (Jerko Gospodnetić ml.)

¹⁶⁶ Ibid., str. 271.

6. ZAŠTITA KULTURNE BAŠTINE U DOLU

U Dolu postoji snažna svijest o posebnosti i važnosti lokalne baštine. Među mještanima se javlja želja za prepoznavanjem i valoriziranjem pučkog pjevanja od strane stručnjaka, želja za službenom zaštitom, makar na lokalnoj razini. Pitanje je: “Što se događa kada ljudi svoju svakodnevicu ili dijelove svoga života počnu gledati kao baštinu?”¹⁶⁷

I naši ljudi nisu osviješteni. I mi sami nismo osviješteni. Jer ovi, znači naši preci su to spontano očuvavali, očuvali sve. A mi smo trebali to -, mi smo to primili, al nismo naučili to očuvat. Jer nama je sada, mi smo na toj granici da je tehnologija nešto drugo i sad je to ko, ha wow, to je super, a ovo je ono zastarjelo. Ali nije. Nego treba tu tehnologiju iskoristiti da ta starina što bolje izađe van i bolje se očuva, eto, to je nekako. (Katija Hrepić)¹⁶⁸

6.1. Zaštita materijalne baštine

Materijalna baština Dola u velikoj je mjeri službeno zaštićena. Ruralna cjelina naselja, župna crkva Očišćenja Blažene Djevice Marije, kuća Gospodnetić, crkva Sv. Petra, crkva Sv. Mihovila, crkva Sv. Vida, crkva Sv. Barbare, sekundarno naselje Gažul i Čelinjaci zaštićena su kulturna dobra upisana u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske. Za sve radove na objektima nužna je suglasnost Konzervatorskog odjela u Splitu.

Zaštićena ruralna cjelina naselja Dol u zoni A obuhvaća cijelo naselje i podrazumijeva cjelovitu zaštitu povijesnih vrijednosti uz poštivanje tradicije i funkcije prostora. Građevinske intervencije trebaju biti minimalne, s fokusom na saniranje, konzerviranje i rekonstruiranje, te zahtijevaju posebne uvjete i prethodnu suglasnost nadležnog tijela. Prioritet je očuvanje postojećeg stanja, potpuna ili djelomična rekonstrukcija uništenih poznatih oblika, te prilagodba prostora postojećim vrijednostima kroz rekonponiranje neprimjerenih rješenja.¹⁶⁹

Obnova postojećih građevina dozvoljena je uz strogo pridržavanje konzervatorskih smjernica, što uključuje zabranu povećavanja tlocrtnih i visinskih gabarita te izgradnju balkona, dok su terase prihvatljive gdje je to ocijenjeno prikladnim. Potrebno je ukloniti sve kasnije dodatke koji cjelini ne pripadaju stilski ili povijesno, koristiti tradicijske materijale i metode poput zidanja u vapnenom mortu s crljenicom, te izbjegavati monolitne armiranobetonske konstrukcije. Vanjska stolarija mora biti drvena, a pročelja se trebaju obnavljati fugiranjem ili eventualno žbukanjem u tradicionalnim svijetlim žućkasto-rumenim tonovima. Nije dozvoljena

¹⁶⁷ Hameršak, Pleše, 2013., 9.

¹⁶⁸ Razgovor s Katijom Hrepić, 4. veljače 2024.

¹⁶⁹ Usp. Tomašić Srdar, 2011., 42.

izgradnja otvorenih bazena niti postavljanje klima uređaja na glavna pročelja. Zahvate na povijesnim građevinama treba koncipirati cjelovito, zajedno s neposrednim okolišem.¹⁷⁰

Smjernice za zahvate na stambeno-gospodarskim i gospodarskim građevinama u Dolu zahtijevaju očuvanje tradicionalnih arhitektonskih elemenata i metoda gradnje. Stambene građevine moraju zadržati gospodarske prostorije poput konoba, bez dodavanja balkona, dok luminari i krovne konstrukcije trebaju biti obnovljeni autentičnim materijalima. Za pokrov se savjetuje pokrivanje kamenim pločama ili eventualno kupom kanalicom uz obveznu drvenu krovnu konstrukciju. Pri zidanju, fugiranju i žbukanju treba koristiti vapneni mort pripremljen prema lokalnoj recepturi, s dodatkom crljenice za zidanje i fugiranje. Žbukanje zgrada koje izvorno nisu bile žbukane nije dopušteno. Gospodarske građevine i krušne peći trebaju biti obnovljene na tradicijski način, bez korištenja modernih materijala poput betona. Javne prometne površine moraju zadržati povijesne trase i biti uređene lokalnim kamenom, dok je asfaltiranje dopušteno samo na glavnim kolnim prometnicama. Parkirališta bi se trebala urediti po mogućnosti na prilazima Dolu, kako bi se smanjio broj vozila unutar mjesta.¹⁷¹

Nova gradnja u Dolu nije preporučljiva, osim kada je neizbježna, poput izgradnje infrastrukture, i tada mora biti odobrena od strane Konzervatorskog odjela u Splitu. S obzirom na tradicijsku vrijednost Dola, nova gradnja mora koristiti isključivo tradicijske građevne elemente i biti u harmoniji s postojećim naseljem i krajolikom, a njeni gabariti ne smiju premašivati izvorne građevine u okolici.¹⁷²

Udruga “Hrapoćuša”

Udruga za zaštitu starina, kulture i starih običaja te ekologiju “Hrapoćuša” osnovana je u Dolu 2007. godine. Udruga je posvećena očuvanju kulturne baštine, obnovi starih kuća i infrastrukturnih objekata, promicanju dalmatinskog turizma, zaštiti tradicionalnih proizvoda i očuvanju okoliša. Udruga okuplja 35 članova.¹⁷³ Svake godine, već 13 godina za redom, udruga organizira Noć hrapoćuše, manifestaciju posvećenu dolskom kolaču hrapoćuši. Ovaj događaj okupi i do tisuću posjetitelja¹⁷⁴.

¹⁷⁰ *Ibid.*, 42-43.

¹⁷¹ *Ibid.*, str. 43-45.

¹⁷² *Ibid.*, str. 46.

¹⁷³ *Razvojna strategija općine Postira od 2014. do 2020.*, http://www.opcina-postira.hr/images/Dokumenti/PDF/Razvojna_strategija_Op%C4%87ine_Postira/RAZVOJNA_STRATEGIJA_OP%C4%86INE_POSTIRA.pdf, str. 68 (pregledano 7. srpnja 2024.)

¹⁷⁴ *Kulinarska manifestacija “Noć hrapoćuše” u Dolu.* Mrežna stranica *Hrvatska turistička zajednica*, <https://www.htz.hr/hr-HR/kulinarska-manifestacija-noc-hrapocuse-u-dolu> (pregledano 7. srpnja 2024.)

Modernizacija i prilagodba potrebama suvremenog čovjeka

Život s baštinom donosi sa sobom određene izazove. Konzerviranje i očuvanje zaštićene baštine ponekad nije prilagođeno potrebama ljudi, zajednice koja se razvija, mijenja i unapređuje način života, teži za modernizacijom. Postavlja se pitanje treba li pod svaku cijenu očuvati kulisu stare arhitekture. Konzervatorske upute su jasne: u prostoru zaštićene ruralne cjeline strogo se reguliraju intervencije. No događa li se to u praksi? Mjesto je živo, način života kroz proteklo stoljeće iz temelja se promijenio. Potrebe ljudi se mijenjaju, a modernizacija neminovno dolazi.

Željka Čorak iznosi sljedeće razmišljanje: *“Potpuno je razumljivo da ljudi žele popraviti uvjete svoga življenja i osuvremeniti svoje kuće i svoja naselja. Potpuno je jasno također da je obnova staroga zdanja daleko skuplja od gradnje novoga. Ali da postoji društvena svijest o vrijednosti staroga doma, škola i masovni mediji educirali bi masovnu publiku o razlozima, načinima i mogućnostima njegova očuvanja. Da država toliko ulaže u oblike svoga identiteta koliko se na nj poziva, i u ponos na trajanje od stoljeća sedmog – efikasno bi ugradila u fiskalnu politiku – a baš je sada prilika za to – olakšice i stimulacije za one koji ulažu u opstanak povijesnih zdanja.”*¹⁷⁵

Devastacija slikovitog ulaza u Dol

Kada u kulturni krajolik ulaze akteri, radnici koji nemaju razvijen senzibilitet prema lokalnoj baštini, može se dogoditi da se zaštićeni krajolik narušava neprikladnim materijalima i intervencijama, da bude devastiran. Jedna takva situacija dogodila se 2020. godine tijekom radova na izgradnji županijske ceste i uređenju potoka kada je ulaz u mjesto devastiran. Umjesto da je planirana cesta pratila konfiguraciju terena i zaobišla brdo pred ulazom u Dol, presječena je stijena, posječeno je stotinjak stabala i srušen je velik dio suhozida, te je time narušen očaravajući ulaz u mjesto koji je podsjećao na sliku švicarskog simbolističkog umjetnika Arnolda Böcklina, s razlikom da se ovdje nije radilo o Otoku mrtvih, već o ulasku u jednu skrivenu vremensku kapsulu u neka prošla vremena, što je Dol i dalje ostao, no nekadašnji ulaz je bio slikovitiji, a tek se ulaskom u mjesto otkrivalo njegove vizure.

¹⁷⁵ Čorak, 2013., 12.

Slika 47. Ulaz u Dol prije sječe stabala zbog širenja ceste

Dol je tada zamalo ostao bez veličanstvenih višestoljetnih maslina pred samim ulazom u mjesto, koje imaju veliku simboličku vrijednost. O tome su tada, između ostalih, progovorili glazbenik Darko Rundek i glumica Sanda Hržić, i sami ljubitelji Brača i Dola, i time svratili pozornost javnosti na navedenu problematiku:

Dol na Braču se predstavlja kao eko etno selo i ne bez razloga jer u njemu ima ljudi koji tako misle i rade. Sada bi im trebalo pomoći se promijeni projekt ceste i da sačuvaju ove dvije jedinstvene masline...

(Darko Rundek, 11. studenoga 2020., *Facebook*)

Dvije prastare masline, naočit pečat krajoliku!

Našle su se na putu cesti koja vodi iz Postira prema Dolu. Cesta bi ih mogla zaobići, za to mjesta ima. Ali projekt ih nije uzeo u obzir. Što sad?

(Sanda Hržić, 11. studenoga 2020., *Facebook*)

Akcijom lokalne zajednice u suradnji s Igorom Belamarićem i Županijskom upravom za ceste iznađeno je rješenje za spomenutu lokaciju. Cesta je jednostavno zaobišla dvije masline s obzirom na to da ne bi bile izdržale preseljenje na novu lokaciju.

6.2. Zaštita nematerijalne baštine

Zaštita torte hrpaćuše

Priprema tradicijskog jela dolska torta hrpaćuša 2012. godine proglašena je nematerijalnim kulturnim dobrom Republike Hrvatske. Kazivač Jerko Gospodnetić opisuje kako je poticaj za zaštitu hrpaćuše došao izvana te kako je kroz proces zaštite došlo do osvještavanja vrijednosti lokalne tradicije:

Ovo što imamo iskustvo sada sa ovim kolačem, sa hrpaćušom, to se dogodilo slučajno, jer su nam drugi rekli da smo drukčiji, posebni i onda smo ušli u taj proces zaštite i onda je efekt, ali isto tako na račun našeg zalaganja, truda. Onda imaš rezultate koje vidiš nakon deset godina da su, na primjer taj kolač koji su prije sve žene znale ali sad moderna dolaze vremena, tekovine, i ove mlađe možda bi bile saznale toliko, naučile bi to, ali kad ti dođe manifestacija o kojoj se govori, televizija, novine, i onda svi čuju posebni ste, niko to nema, onda ti to stvara u glavi, brendiraš sam sebi, znaš ono, aa mi smo stvarno drukčiji, mi smo posebni, znaš ono, stvoriš sebi u glavi mišljenje, i onda to svak danas želi bit drukčiji. I naravno da je to potaklo njih nekoliko mlađih, ove koje su već dvadeset i kusur godina, onda su one naučile, naravno. (Jerko Gospodnetić ml.)

Zaštita hrpaćuše i promicanje kroz medije pridonijeli su podizanju svijesti o jedinstvenosti i posebnosti lokalne tradicije. Kao i mnoge druge tradicijske vještine, tradicija pripreme hrpaćuše počela je slabiti s dolaskom modernih vremena. Međutim, zaštita i medijska pozornost potaknule su mlađe generacije da nauče i zadrže ovu tradiciju. Proces zaštite doveo je do jačanja osjećaja identiteta i ponosa na svoju tradiciju.

Al znaš šta je tu jako dobro. Ideja je potekla od mlađih ljudi. Al oni stari, znate šta se dešava u tim malim, malomještanskim okolnostima. E šta ćeš ti mene učit kako ću ja napraviti ovo ili ono. Međutim, ovde je ispalo jedno jedinstvo, onaj dokumentarni film šta ga imamo. Di si vidio da svi govore u istom smjeru. Nema ljubomore. Nema onog bolesnog dijela, šta je strašno bitna stvar. To je velika stvar. I onda su se, tu su se oni objedinili i sad se te žene, jer poglavito su žene te koje se tim bave, su prihvatile to da ta hrpaćuša bude proizvod dolski i to prenosi na svoje unuke, na svoju djecu i tako dalje. Da nitko nikome nije zavidan, da nema nikakvih onih ružnih konotacija, što se u malom mjestu može desiti, znate. Tako vam je i u pučkom pjevanju, i u svemu, je li. Sve ovisi o tome koliko je zajednica složna, koliko je dobra. (Jure Matulić)

Proces zaštite i promicanja hrpaćuše u Dolu imao je pozitivan utjecaj na zajednicu, posebno u smislu stvaranja jedinstva, suradnje i zajedništva među mještanima, bez sukoba, ljubomore ili negativnih emocija. Hrpaćuša je postala simbol dolskog identiteta, a žene koje su

nositeljice te tradicije prihvatile su odgovornost za njeno očuvanje i prenošenje na buduće generacije. Hrapoćuša je tako postala ne samo simbol kulturne baštine, već i alat za jačanje međuljudskih odnosa i zajedništva u Dolu.

Ugroženost pučkog pjevanja

Očuvanje pučkog pjevanja, kao integralnog dijela lokalnog identiteta i tradicije, suočava se s brojnim izazovima u suvremenom kontekstu. Uz sve manji broj stanovnika, smanjenje broja mladih i opadajuću prisutnost u crkvenom životu, postavlja se pitanje kako prenijeti ovu glazbenu baštinu budućim generacijama. Iako postoji svijest o važnosti održavanja i vježbanja pučkog pjevanja, ono sve više zahtijeva strukturirani rad, posvećenost i vrijeme, što dodatno otežava njegovo očuvanje u svakodnevici današnjeg načina života.

Ja mislim da je problem pomalo i, crkve nažalost eto ostaju sve praznije i praznije, e, i naravno kroz to i pjevanje slabi i nema tih mlađih i tako dalje, ne, a problem je da su crkve nažalost ne skroz prazne, ali puno praznije. (Jerko Gospodnetić st.)

Al nema te dice koja će to potegnut. A ovdje je bilo kad ste vi bili mladi kol'ko vas je bilo dice. Bilo vas je pedeset u Dol dice. Svaka fameja je imala troje, četvero dice, u fameji niko nije ima jedno dite. (Maša Gospodnetić)

Znači, ovo sada, na ovi nivo, u ovo održavanje te baštine, to nije sad ono ko naslijeđivati, sad pivati, šta to. To treba vježbati, znači praksirat, djecu učiti od malih nogu, kako će se ponašati, šta će, kako će. Ni pivat pučko pjevanje, sad već pučko nije ono doć i pivat ajde udri Mujo, kako ide ide, nego treba vježbat, da to bude skladno. To ti onda sve skupa oduzima vreme. To je taj šta se nameće danas nedostatak vremena, tako i u tome. (Jerko Gospodnetić ml.)

Zaštita pučkog pjevanja

Za razliku od vještine pripreme dolske torte hrapoćuše, pučko pjevanje u Dolu nije službeno zaštićeno, no dio stanovnika aktivnih u udruzi "Hrapoćuša" nastoji već niz godina pokrenuti proces njegove službene zaštite. Uz pučko pjevanje, cilj im je zaštititi i procesiju za Veliki petak. Tako još 2009. godine, Ivica Radić u članku *Dol na Braču: pučko pjevanje staro 400 godina* piše "Nadalje, njihova procesija na Veliki petak uskoro će biti proglašena nematerijalnim kulturnim dobrom u Hrvatskoj, a u tijeku je i realizacija etnosela u organizaciji

Splitsko-dalmatinske županije.”¹⁷⁶ Projekt etno-eko sela je realiziran, ali proces zaštite procesije i pučkog pjevanja još uvijek je u tijeku, s time da se radi o zaštiti na lokalnoj razini.¹⁷⁷

Sve skupa mi imamo temelje za sačuvati sve skupa ovo kako je, ali ove detalje, sitnice, ko što je bilo nekad, znači, to jednostavno nemaš predispozicije, nemaš masu, nemaš kritičnu masu koja može to, za tu stvar treba petsto hiljada svita da je i da idu u crkvu. A ne da su... nama je Dol relativno specifična sredina vidila si, nema puno stranaca koji su kupili kuće, ovo ono, ko što je Splitska koja je tri puta veća, četiri sada već, Škrip duplo, više od duplo, ali su stranci dosta, i opet nemaju uvjete. Kod nas vjerojatno je ta baština sačuvana, ali nemaš tu kritičnu masu ljudi, populacije koja može to održavati. A za to treba se dosta pojedinaca naći koji će to održavati i onda jednostavno to... (Jerko Gospodnetić ml.)

Je, ali moraš imati podršku svećenika. On ti je prvi koji će te povesti za sve to.

Al to su sve kockice koje trebaju biti posložene. (Jerko Gospodnetić ml.)¹⁷⁸

Prijašnji svećenici više su držali do njegovanja pučkih napjeva:

Don Ivica je strašno drža do tih napjevi. Do zadnjega, do zadnjega. (Mislav Čargo)¹⁷⁹

Pučko pjevanje ima značajnu ulogu u oblikovanju i očuvanju lokalnog identiteta, posebno u manjim zajednicama poput Dola. Pučko pjevanje utjelovljuje zajedničke vrijednosti, običaje i vjerovanja, a kroz zajedničko sudjelovanje u pjevanju jača osjećaj pripadnosti i zajedništva unutar zajednice.

Formalna zaštita doorskog pučkog pjevanja i procesije imala bi višestruke koristi za lokalno stanovništvo, uključujući očuvanje ovog kulturnog dobra od zaborava i promicanje njegove vrijednosti unutar i izvan zajednice. Zaštita bi također pridonijela njegovom institucionalnom priznanju kao dijela nematerijalne kulturne baštine, čime bi se osigurali resursi i potpora za sustavno dokumentiranje, istraživanje i prenošenje tradicije pučkog pjevanja na mlađe generacije. Time bi se barem djelomično osiguralo da pučko pjevanje ostane živim dijelom lokalne kulture i identiteta.

¹⁷⁶ Ivica Radić, *Dol na Braču: pučko pjevanje staro 400 godina*. Mrežna stranica *Slobodna Dalmacija*, <https://slobodnadalmacija.hr/dalmacija/dol-na-bracu-pucko-pjevanje-staro-400-godina-56689> (pregledano 25. listopada 2024.)

¹⁷⁷ Ivica Radić, *Put križa u bračkom Dolu ima četiristoljetnu tradiciju*. Mrežna stranica *Hrvatski radio - Radio Split*, <https://radio.hrt.hr/radio-split/vijesti/put-kriza-u-brackom-dolu-ima-cetiristoljetnu-tradiciju-10703661> (pregledano 21. listopada 2024.)

¹⁷⁸ Razgovor s pučkim pjevačima, 4. veljače 2024.

¹⁷⁹ Razgovor s pučkim pjevačima, 4. veljače 2024.

7. ULOGA ŽENA U KULTURNOJ BAŠTINI DOLA

Zanima me koje uloge u kulturnoj baštini Dola imaju žene. Premda su pučki pjevači muškarci, žene su uvijek sudjelovale u crkvenom pjevanju:

Ali bilo je još nešto, kad bi bilo pučko pjevanje, onda je recimo, nije se računalo samo na muški dio koji je vodio, jer to nisu bili kantaduri žene, samo muškarci. I onda kad bi, pivali su dvi strane, znači, i sad jednu kiticu piva jedna strana, drugu kiticu druga. Tako se i pola crkve, ženski glasovi su se čuli u tom pučkom pjevanju. Ja znam one napjeve od Tijelova šta smo pivali, ja sam zaboravio kako ono ide, pa za Srce Isusovo – to ste čuli ženski zbor koji je bio izvanredan. Ja bih rekao, ostalo mi je u sjećanju, pojedine žene se ističu svojom bojom (glasu), specifičnošću, a imaju sluha. (Jure Matulić)¹⁸⁰

Ne, znači, svakako su i žene imale ulogu u svemu tome. (Mislav Čargo)¹⁸¹

Jure Matulić iznosi sjećanja na crkveno pučko pjevanje u Dolu, pri čemu ističe ulogu žena u ovom glazbenom izrazu, iako su muškarci formalno vodili pjevanje. Iako žene nisu bile “kantaduri”, njihovi su se glasovi jasno čuli, iz mase puka isticale su se specifičnošću i jedinstvenom bojom glasa. Njihova prisutnost bila je ključna za bogatstvo izvedbe i ukupni zvuk. Crkveno pučko pjevanje ipak nije bilo isključivo muška domena. Sjećanje kazivača na te glasove odražava poštovanje prema njihovom doprinosu, naglašavajući njihovu manje vidljivu, ali nezamjenjivu ulogu u nematerijalnoj kulturnoj baštini Dola.

U drugoj polovini 20. stoljeća, uslijed društvenih promjena, u mnogim je župama u kojima se njeguje crkveno pučko pjevanje došlo do promjena u vidu aktivnog i ravnopravnog uključivanja žena u pučko pjevanje.¹⁸² U Dolu to nije bio slučaj i muškarci su, kao i stoljećima do tada, ostali nositelji tradicije pučkog pjevanja. Međutim, osnutak župnog zbora donio je ženama mogućnost ravnopravnog sudjelovanja u crkvenom pjevanju. Kako su svi muški pjevači u zboru zapravo pučki pjevači, na taj način došlo je do integracije i susreta te žene sada pjevaju zajedno s pučkim pjevačima bogat i kvalitetan repertoar četveroglasne umjetničke crkvene glazbe.

U procesiji Velikog petka žene su te koje predvode molitvu pred crkvama koje se obilaze, iznoseći molitve cijeloga puka, što je inače činio svećenik kad bi sudjelovao u procesiji (sl. 48). Žene tom prigodom dobivaju ulogu duhovnih predvodnica zajednice, što svjedoči o prilagodljivosti i otpornosti pučkih religijskih praksi. Njihov glas postaje nositelj kolektivnog

¹⁸⁰ Razgovor s pučkim pjevačima, 4. veljače 2024.

¹⁸¹ *Ibid.*

¹⁸² Čaleta, 2009., 102.

duhovnog izraza te unosi specifičnu emotivnu i interpretativnu dimenziju u procesiju, što dodatno ističe važnost ženskog doprinosa u očuvanju i razvoju pučke pobožnosti.

Slika 48. Molitva u crkvi Sv. Vida

Slijedom stereotipne podjele, u Dolu su žene nositeljice tradicije izrade torte hrapoćuše, dok su muškarci nositelji tradicije pučkog pjevanja. Bez obzira na rodne uloge prisutne u svakom (u prošlosti) patrijarhalnom društvu, pa tako i u Dolu, dolske žene nisu manji nositelji kulture od muškaraca.

Žene su u Dolu često pokretačice i njihovi su glasovi iznimno važni u zajednici. Senka Zrilić, dolska učiteljica, jedna je od osnivačica udruge “Hrapoćuša”. Konzervatorice-restauratorice Katija Hrepić i Žana Matulić Bilač među prvima su podigle glas protiv devastacije mjesta.

Kroz intervju, vidljivo je da su ženski glasovi izraženi te da žene imaju značajnu ulogu u dolskoj kulturi i zajednici. One su aktivni sudionici u kulturnim aktivnostima, no stereotipne rodne uloge duboko ukorijenjene u društvu i dalje su prisutne.

Relevantnost teme

Promišljajući o relevantnosti teme diplomskog rada, kulturne baštine manjeg otočkog mjesta, opravdanje sam dijelom pronašla u tekstu “Zavičajna baština” povjesničara umjetnosti Tonka Maroevića, koji je u predgovoru knjizi *Brački testamenat* arheologinje Vanje Vodanović Kukec napisao:

“Čini se da se povijest s razlogom zasitila vojskovođa i kraljeva, sporazuma i ratova, velmoža i dvorova i svoju je pažnju sve jače stala upućivati prema svakidašnjemu življenju, prema zapuštenim i dosad zanemarivanim pojavama. 'Nova povijest' odustala je od velikih proporcija u korist razvedenosti i živosti, odrekla se monumentalizma i heroizacije poželjevši što autentičnije svjedočiti ljudsku mjeru i istinu trajanja, što plastičnije otkriti ono što je bilo u sjeni oficijelnih i statusno hipertrofiranih slojeva zbivanja. Bez teorijskih pretenzija i bez pozivanja na (francuske) autoritete, uvjeren sam da za afirmaciju 'nove povijesti' rade i svi oni koji empirijski istražuju, prikupljaju i tumače građu što se odnosi na 'jučerašnji svijet' naših neposrednih predaka.

A otoci kao svijet u malome, gotovo su idealan prostor za mentalnu rekonstrukciju naizgled efemernih fenomena i za primjerenu evokaciju makar i skromne materijalne kulture. Otok Brač je gotovo mikrokontinent, sa svojom sintezom pastoralnih i maritimnih sastojaka, s mogućim pretapanjima urbane i ruralne komponente, s autohtonom, čak autarkičnom proizvodnjom, s jedne strane, a s uvozom robe koja svoje podrijetlo vuče iz Mletaka ili Beča, s druge.”¹⁸³

Maroević u tekstu razmatra promjenu u pristupu povijesnim istraživanjima, gdje se fokus pomiče s elitističkih tema prema svakodnevnom životu i iskustvima običnih ljudi. Naglašava da je “nova povijest” odustala od monumentalnog i heroiziranog prikazivanja povijesnih događaja, te se umjesto toga usredotočila na autentično prikazivanje ljudskog života kroz vrijeme. To uključuje istraživanje materijalne kulture i običaja predaka, što je prikladno posebno za manje zajednice poput otoka.

Iz te perspektive otoci poput Brača predstavljaju idealne lokacije za proučavanje “efemernih fenomena” ili svakodnevnih, naizgled nevažnih, ali važnih aspekata prošlosti. Brač se može promatrati kao mikrokontinent, zbog svoje raznolike kombinacije pastoralnih i maritimnih elemenata, te mješavine urbanih i ruralnih komponenti. Otok je s jedne strane

¹⁸³ Maroević, 2002., 8.

proizvodio vlastite resurse, dok je s druge strane uvezio robu iz dalekih mjesta poput Mletaka ili Beča, što je stvorilo bogatu povijesnu i kulturnu sliku.

Maroević također sugerira da empirijsko istraživanje i tumačenje ovih “manjih” aspekata povijesti pridonosi afirmaciji “nove povijesti”, koja nastoji osvijetliti živote običnih ljudi i njihov doprinos povijesti. Na taj način, povijest postaje pristupačnija i razumljivija, pružajući cjelovitiju sliku prošlosti, a otok Brač, sa svojom jedinstvenom kombinacijom elemenata, služi kao idealno mjesto za takva istraživanja.

9. ZAKLJUČAK

U ovom radu sagledani su pojedini aspekti materijalne i nematerijalne baštine Dola na Braču. Uvidom u dostupnu literaturu, odlascima na teren i razgovorima sa stanovnicima Dola, dobivena je fragmentarna slika stanja na terenu. Šantek smatra da *“reprezentacija stvarnosti ‘kakva jest’ nije moguća nikomu. Sudionici su oni koji izravno iskušavaju realnost koju etnolozi žele reprezentirati, no i ono što oni u verbalnu obliku etnografima nude na terenu tek su interpretacije stvarnosti.”*¹⁸⁴ Pregled materijalne i nematerijalne baštine, premda nužno nepotpun, pruža uvid u zanimljivu povijest i tradiciju koja je oblikovala identitet ove zajednice.

Sačuvana materijalna baština Dola odražava otpornost i suživot lokalne zajednice s prirodom i okolišem te prilagodbu otočkim uvjetima. Tradicijska arhitektura ruralne cjeline, istaknute javne i sakralne građevine, u kombinaciji sa smještajem u specifičnom krškom krajoliku špilja, hrapoćuše i mediteranske vegetacije, rezultira prostorom visoke ambijentalne vrijednosti. Iako službeno zaštićeni, pojedini dijelovi mjesta modernizacijom i nestručnim intervencijama gube na autentičnosti, kao što se recentno pokazalo prilikom devastacije ulaza u mjesto.

Nematerijalna baština, s druge strane, svjedoči o generacijama prenošenom kolektivnom znanju i stvaralaštvu Doljana. Živa svjetovna tradicija obuhvaća lokalne predaje o mitskom biću *viveru* kao i umijeće pripreme dolske torte hrapoćuše. Dolsko crkveno pučko pjevanje, vezano uz crkvu, crkvene blagdane i procesije, predstavlja, međutim, srce duhovnog života zajednice. Crkveno pučko pjevanje u Dolu, koje Jerko Martinić naziva glagoljaškim pjevanjem, vrlo je slično svjetovnom pučkom pjevanju ovoga područja, a u njemu se prepoznaju i utjecaji gregorijanskog korala. Veliki tjedan posebno je bogat pučkim pjevanjem. Ranojutarnja procesija Velikog petka predstavlja dragulj dolske tradicije. Događaj je to u kojem se pučko pjevanje Gospina plača gotovo neprekidno izvodi tijekom tri sata hoda brdima koja okružuju Dol. S obzirom na zahtjevnost terena, pjevanje tom prilikom zahtjeva značajnu kondiciju i umijeće i vrijedno je divljenja. Procesija je paraliturgijski običaj, oblik kolektivne pokore i jedan od najvažnijih dana u godini koji redovito raseljene Doljane vraća kući. Kroz pučko crkveno pjevanje, Doljani ne samo da izražavaju vjeru, važan dio svoga identiteta, već i čuvaju jedinstveni glazbeni izričaj koji se polako gubi uslijed modernizacije i sekularizacije.

Iako je pučko crkveno pjevanje u Dolu prvenstveno muško pjevanje, žene su oduvijek sudjelovale u pjevanju i isticale se svojim glasovima. Premda su pjevale iz puka, a ne iz *bankoda*, svojim glasovima obogaćivale su ukupno zvučanje pučkog pjevanja. Dok su u mnogim

¹⁸⁴ Šantek, 2006., 69.

župama tijekom druge polovice 20. stoljeća društvene promjene dovele do ravnopravnog uključivanja žena u pučko crkveno pjevanje, u Dolu su muškarci zadržali ulogu nositelja te tradicije. Međutim, osnutak župnog zbora omogućio je ženama ravnopravno sudjelovanje u crkvenom pjevanju umjetničke crkvene glazbe. Unatoč ukorijenjenim rodnim stereotipima, žene u Dolu često su pokretačice kulturnih inicijativa i aktivno sudjeluju u očuvanju i zaštiti lokalne baštine, čime pokazuju da su ravnopravni nositelji zajedničke kulturne tradicije.

Otočnost, kao temeljni okvir za razumijevanje specifične kulturne baštine Brača, otvara pitanja izolacije i povezanosti, lokalne samoodrživosti i vanjskih utjecaja. Pitanje otočnosti otvara prostor za promišljanje o specifičnim kulturnim, društvenim i glazbenim fenomenima koje otok oblikuje kroz svoju izoliranost i povezanost s vanjskim svijetom. Brač kao “mikrokontinent” pruža jedinstveno polazište za proučavanje tih procesa. Otočnost se u glazbi reflektira kroz održavanje lokalnih stilova pučkog pjevanja, koji često zrcale specifične uvjete otočkog načina života.

Kulturna baština Dola, materijalna i nematerijalna, ključna je za očuvanje identiteta zajednice. Iako je njezina vrijednost neupitna, izazovi suvremenog doba, poput migracija i modernizacije predstavljaju prijetnju za njezino očuvanje.

Popis literature

1. Joško Belamarić (ur.), *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture, 1994.
2. Jerko Bezić, *Razvoj glagoljaškog pjevanja na zadarskom području*, Zadar: Institut JAZU, 1973.
3. Jerko Bezić, »Glazbeni svijet Bračana u predaji prve polovice 20. stoljeća«, u: *Narodna umjetnost* 11/12 (1975.) 1, str. 301–314.
4. Jerko Bezić, »Tradicijski napjevi hrvatskih korizmenih i uskrsnih pjesama«, u: *Hrvatski uskrsni običaji*, (ur.) Jasna Čapo Žmegač, Zagreb: Golden marketing, 1997., str. 211–243.
5. Joško Bracanović, »Pregled povijesti župe Dol na Braču«, u: *Povijest župe Dol na otoku Braču*, Župa Očišćenja BDM - Dol, 2016., str. 4–34.
6. Radoslav Bužančić, »Crkvice sv. Mihovila kod Dola na otoku Braču«, u: *Konzervatorski bilten* 8 (rujan 1988.), Split.
7. Joško Čaleta, »Karakteristike zatonskog crkvenog pjevanja«, u: *Glagoljaško pučko crkveno pjevanje u Šibenskoj biskupiji: Župa sv. Jurja - Zaton kod Šibenika*, (ur.) Dragan Nimac, Zagreb: Hrvatska kulturna udruga Pjevana baština, 2009., str. 102–107.
8. Joško Čaleta, »Revitalizacija i prezentacija crkvenog pučkog (glagoljaškog) pjevanja na primjeru manifestacije "Puče moj" u Zatonu kod Šibenika«, u: *Godišnjak Titius* 6-7 (2014.), str. 263–284.
9. Jasna Čapo Žmegač, *Hrvatski uskrsni običaji*, Zagreb: Golden marketing, 1997.
10. Jasna Čapo Žmegač, Valentina Gulin Zrnić i Goran Pavel Šantek, *Etnologija bliskoga: Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja*, Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2006.
11. Željka Čorak, »Ambijentalna vrijednost«, u: *Zbornik III. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti* (Zagreb, 25.–27. studenoga 2010.), (ur.) Andrej Žmegač, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2013., str. 11–13.

12. Davor Domančić, »Graditeljstvo ranog srednjeg vijeka na Braču«, u: *Brač u ranom srednjem vijeku*, (ur.) Davor Domančić, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika; Povelja: Brački muzej, 1984.
13. Biserka Dumbović Bilušić, *Krajolik kao kulturno naslijeđe: metode prepoznavanja, vrjednovanja i zaštite kulturnih krajolika Hrvatske*, Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Uprava za zaštitu kulturne baštine, 2015.
14. Igor Fisković, Ranokršćanski sarkofazi s otoka Brača, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 75 (1981.), Split, str. 105–135.
15. Marijana Hameršak, Iva Pleše i Ana-Marija Vukušić (ur.), *Proizvodnja baštine: kritičke studije o nematerijalnoj kulturi*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2013.
16. Ivana Jelinčić, »Macić i viver u bračkim vjerovanjima u nadnaravna bića«, u: *Ethnologica Dalmatica* 21 (2014.), str. 5–29.
17. Danny L. Jorgensen, *Participant Observation: A Methodology for Human Studies*, Newbury Park: Sage Publications, 1989.
18. Andre Jutronić (ur.), *Kulturni spomenici otoka Brača*, Supetar: Savjet za prosvjetu i kulturu, 1960.
19. Joško Kovačić, »Gradnja župne crkve u Dolu i drugi tamošnji spomenici«, u: *Bračka crkva XXIII* (srpanj 2001.) 46, str. 29–30.
20. Vanja Kovačić, »Topografija pojedinačnih nalaza«, u: *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, (ur.) Joško Belamarić, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture, 1994., str. 91–97.
21. Tomislav Marasović, *Dalmatia praeromanica. Ranosrednjovjekovno graditeljstvo u Dalmaciji. 3. korpus arhitekture: srednja Dalmacija*, Split - Zagreb: Književni krug Split-Biblioteka knjiga Mediterana, 2011., str. 525–575.
22. Tomislav Marasović, *Kulturna baština 1: Osnovni pojmovi; Sažetak razvitka umjetnosti do XV. stoljeća*, Split: Veleučilište, 2001.

23. Jerko Martinić, *Pučki napjevi misa iz srednje Dalmacije u kontekstu glagoljaške tradicije: šire područje Splita, otoci Brač i Hvar*, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2011.
24. Jerko Martinić, »Crkveno pučko-glagoljaško pjevanje srednje Dalmacije. Retrospektivni osvrt na slijed istraživanja i proučavanja«, u: *Bašćinski glasi* 16 (2021.) 1, str. 173–264.
25. Tonko Maroević, »Zavičajna baština«, u: Vanja Vodanović Kukec, *Brački testament*, Zagreb: Golden marketing, 2002., str. 8–11.
26. Jakša Primorac, »Pučko crkveno pjevanje u 20. stoljeću i glagoljaško pjevanje«, u: *Hrvatska glazba u XX. stoljeću: Zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanog u palači Matice hrvatske 22.–24. studenoga 2007.*, (ur.) Jelena Hekman, Zagreb: Matica hrvatska, 2009. str. 209–231.
27. Adalbert Rebić (ur.), *Opći religijski leksikon*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002.
28. Dunja Rihtman-Šotrić, »Narodna tradicionalna muzika otoka Brača«, u: *Narodna umjetnost* 11/12 (1975.) 1, str. 235–298.
29. Marija Stipišić, »Kipić djeteta Isusa na otocima Braču i Hvaru«, u: *Ethnologica Dalmatica* 14 (2005.), str. 47–102.
30. Goran Pavel Šantek, »Etnografski realizam i uloga etnologa religije«, u: *Etnologija bliskoga: Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja*, (ur.) Jasna Čapo Žmegač et al., Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2006., str. 53–71.
31. Trpimir M. Šošić, »Pojam kulturne baštine - međunarodnopravni pogled«, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 51 (2014.) 4, str. 833–860.
32. Latica Tomašić Srdar, *Konzervatorska studija za urbanistički plan uređenja naselja Dol*, Zagreb, Postira, 2011.

Arhivski izvori

1. Konzervatorski odjel u Splitu Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture i medija RH (dalje: HR-MKM-UZKB-KOST), *Rješenje o Crkvi sv. Vida u Dolu na otoku Braču* (23. veljače 2006., KLASA: UP-I^o-612-08/05-06/1303, URBROJ: 532-04-01-1/4-05-2)
2. HR-MKM-UZKB-KOST, *Rješenje o Ruralnoj cjelini naselja Dol na otoku Braču* (26. veljače 2006., KLASA: UP-I^o 612-08/05-06/1302, URBROJ: 532-04-01-1/4-06-2)
3. HR-MKM-UZKB-KOST, *Rješenje o Crkvi sv. Barbare kod Dola na Braču* (12. listopada 2010., KLASA: UP-I^o-612-08/10-06/0392, URBROJ: 532-04-01-1/4-10-1)
4. HR-MKM-UZKB-KOST, *Rješenje o Crkvi sv. Mihovila iznad Dola na Braču* (12. listopada 2010., KLASA: UP-I^o-612-08/10-06/0393, URBROJ: 532-04-01-1/4-10-1)
5. HR-MKM-UZKB-KOST, *Rješenje o Kući Gospodnetić u Dolu na Braču* (12. listopada 2010., KLASA: UP-I^o-612-08/10-06/0394, URBROJ: 532-04-01-1/4-10-1)
6. HR-MKM-UZKB-KOST, *Rješenje o Crkvi Očišćenja Blažene Djevice Marije u Dolu na otoku Braču* (17. siječnja 2011., KLASA: UP-I^o-612-08/11-06/0009, URBROJ: 532-04-01-01/4-11-1)
7. HR-MKM-UZKB-KOST, *Rješenje o pripremi tradicijskog jela dolska torta hrapoćuša* (6. srpnja 2012., KLASA: UP/I-612-08/12-06/0012, URBROJ: 532-04-02-02/ 1-12-1)
8. HR-MKM-UZKB-KOST, *Rješenje o Crkvi sv. Petra u Dolu na Braču* (31. ožujka 2015., KLASA: UP/I-612-08/15-06/0068, URBROJ: 532-04-01-03-02/3-15-1)
9. HR-MKM-UZKB-KOST, *Rješenje o Sekundarnom naselju Gažul (Bežmeka ston) kod Dola na otoku Braču* (10. svibnja 2018., KLASA: UP-I^o-612-08/18-06/0078, URBROJ: 532-04-01-03-02/2-18-1)
10. HR-MKM-UZKB-KOST, *Rješenje o Čelinjacima (košnicama) u selu Dol na Braču* (5. lipnja 2018., KLASA: UP-I^o-612-08/18-06/0095, URBROJ: 532-04-01-03-02/1-18-1)

Internetski izvori

1. *Crkva Očišćenja Blažene Djevice Marije*. Mrežna stranica *Registar kulturnih dobara*, Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-4997> (pregledano 23. svibnja 2024.)
2. *Crkva sv. Mihovila*. Mrežna stranica *Registar kulturnih dobara*, Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-4776> (pregledano 29. svibnja 2024.)
3. *Crkva sv. Petra*. Mrežna stranica *Registar kulturnih dobara*, Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-6499> (pregledano 27. svibnja 2024.)
4. *Glagoljaško pjevanje*. Staroslavenski institut, <https://stin.hr/glagoljasko-pjevanje/> (pregledano 3. rujna 2024.)
5. Jerko Martinić, *Glagoljaški napjevi Srednje Dalmacije* (Svezak II), <https://stin.hr/wp-content/uploads/2021/09/martinic-volume-ii-hr.pdf> (pregledano 26. travnja 2024.)
6. *Kulinarska manifestacija "Noć hrapoćuše" u Dolu*. Mrežna stranica *Hrvatska turistička zajednica*, <https://www.htz.hr/hr-HR/kulinarska-manifestacija-noc-hrapocuse-u-dolu> (pregledano 7. srpnja 2024.)
7. *Napjevi Velikog tjedna na otoku Braču II - Dol*. Mrežna stranica *Delmata*, <http://www.delmata.org/digitalizacija/tz/crkveni/napjevi-velikog-tjedna-na-otoku-bra%C4%8Du-2-dol>, (pregledano 3. rujna 2024.)
8. *Otok Brač*, Staroslavenski institut, <https://stin.hr/sadrzaj/brac/> (pregledano 3. rujna 2024.)
9. Ivica Radić, *Dol na Braču: pučko pjevanje staro 400 godina*. Mrežna stranica *Slobodna Dalmacija*, <https://slobodnadalmacija.hr/dalmacija/dol-na-bracu-pucko-pjevanje-staro-400-godina-56689> (pregledano 25. listopada 2024.)
10. Ivica Radić, *Put križa u bračkom Dolu ima četiristoljetnu tradiciju*. Mrežna stranica *Hrvatski radio - Radio Split*,

<https://radio.hrt.hr/radio-split/vijesti/put-kriza-u-brackom-dolu-ima-cetiristoljetnu-tradiciju-u-10703661> (pregledano 21. listopada 2024.)

11. *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021. Stanovništvo po naseljima*. Državni zavod za statistiku, https://www.google.com/url?q=https://podaci.dzs.hr/media/rqybclnx/popis_2021-stanovnistvo_po_naseljima.xlsx&sa=D&source=docs&ust=1726422040597977&usg=AOvVaw2A2sCzhdEAbC_Oe6hqheFX (pregledano 19. kolovoza 2024.)
12. *Priprema tradicijskog jela dolska torta hrapočuća*. Mrežna stranica *Registar kulturnih dobara*, Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-5690>, (pregledano 23. rujna 2024.)
13. *Razvojna strategija općine Postira od 2014. do 2020.*, http://www.opcina-postira.hr/images/Dokumenti/PDF/Razvojna_strategija_Op%C4%87ine_Postira/RAZVOJNA_STRATEGIJA_OP%C4%86INE_POSTIRA.pdf, str. 68 (pregledano 7. srpnja 2024.)
14. *Sekundarno naselje Gažul (Bežmeka ston)*. Mrežna stranica *Registar kulturnih dobara*, Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-7144> (pregledano 17. srpnja 2024.)
15. Siniša Vuković, *Dalmatinsko evanđelje: Crkveno glagoljaško i pučko pjevanje*. Mrežna stranica *Dalmatinski portal*, <https://dalmatinskiportal.hr/zivot/dalmatinsko-evanđelje--crkveno-glagoljasko-i-pucko-pjevanje/38041> (pregledano 24. srpnja 2024.)
16. *Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine*. Mrežna stranica *Narodne novine*, 2005., https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2005_06_5_47.html (pregledano 5. lipnja 2024.)
17. *Zakon o potvrđivanju Okvirne konvencije Vijeća Europe o vrijednosti kulturne baštine za društvo*. Mrežna stranica *Narodne novine*, 2007., https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2007_05_5_68.html (pregledano 24. travnja 2024.)

18. *Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara*. Mrežna stranica *Narodne novine*, 1999., https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1999_07_69_1284.html (pregledano 5. lipnja 2024.)

Ostali izvori

1. Razgovor s Ivom Matulićem, 4. veljače 2024.
2. Razgovor s pučkim pjevačima, 4. veljače 2024.
3. Razgovor s Katijom Hrepić, 4. veljače 2024.
4. Razgovor sa Žanom Matulić Bilač, 4. veljače 2024.
5. Razgovor s Mislavom Čargom, 9. srpnja 2024.

Popis slikovnih priloga

Slika 1. Dolska breča hrapoćuša (izvor:

<http://fotozine.org/?knjiga=galerije&poglavlje=3536&list=21084&element=668349>, pregledano 22. rujna 2024.)

Slika 2. Dol na Braču (fotografirala Ana Pavković)

Slika 3. Kulturni krajolik Dola (fotografirala Lea Pavković)

Slika 4. Karta otoka Brača (izvor: http://catalina.tudorplace.com.ar/catalina_papic.htm, pregledano 23. kolovoza 2024.)

Slika 5. Arhitektura Dola (fotografirala Lea Pavković)

Slika 6. Zona A (žuto) i zona B (crveno) (HR-MKM-UZKB-KOST, *Rješenje o Ruralnoj cjelini naselja Dol na otoku Braču*, 2006., str. 5)

Slika 7. Hrapoćuša (izvor:

<https://hrti.hrt.hr/api/api/ott/socialshare?target=copy&referenceId=b12e162e-d3f7-07f7-8dcc-00971bdc73b1&channelReferenceId=null&mobile=false&serie=false&operatorReferenceId=hrt>, pregledano 22. rujna 2024.)

Slika 8. Kaštil Gospodnetić (izvor:

https://web.facebook.com/p/Agroturizam-Ka%C5%A1til-Gospodneti%C4%87-100063663305659/?locale=hr_HR&_rdc=1&_rdr, pregledano 22. rujna 2024.)

Slika 9. Interijer Kaštila (izvor:

https://web.facebook.com/p/Agroturizam-Ka%C5%A1til-Gospodneti%C4%87-100063663305659/?locale=hr_HR&_rdc=1&_rdr, pregledano 22. rujna 2024.)

Slika 10. Grb obitelji Gospodnetić (izvor: <https://www.youtube.com/watch?v=hbGttiO9nLQ>, pregledano 22. rujna 2024.)

Slika 11. Sjeveroistočni dio kompleksa s kulom (fotografirao Franko Čorić 5. kolovoza 2023.)

Slika 12. Pogled na župnu crkvu u Dolu (fotografirao Ante Perković, izvor:

[https://hr.wikipedia.org/wiki/Dol_\(Postira\)](https://hr.wikipedia.org/wiki/Dol_(Postira)), pregledano 22. rujna 2024.)

Slika 13. Položaj nekadašnje župne crkve (izvor:

<https://maps.arcanum.com/en/map/cadastral/?layers=3%2C4&bbox=1849909.8429157664%2C5365374.387002774%2C1851056.398340044%2C5365775.084236987>, pregledano 23. svibnja 2024.)

Slika 14. Položaj današnje župne crkve (*Rješenje o Crkvi Očišćenja Blažene Djevice Marije u Dolu na otoku Braču*, 2011., str. 3)

Slika 15. Jugozapadno pročelje župne crkve (izvor:

<https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-4997>, pregledano 19. rujna 2024.)

Slika 16. Interijer župne crkve (izvor:

https://web.facebook.com/photo/?fbid=492458126455169&set=ecnf.100070729561747&locale=hr_HR, pregledano 19. rujna 2024.)

Slika 17. Crkva Sv. Petra (fotografirala Lea Pavković)

Slika 18. Pročelje crkve Sv. Mihovila (fotografirala Lea Pavković)

Slika 19. Sv. Mihovil, tlocrt (Radoslav Bužančić) (Domančić, Davor (ur.), *Brač u ranom srednjem vijeku*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika; Povelja: Brački muzej, 1984., str. 42)

Slika 20. Interijer crkve Sv. Mihovila (izvor:

https://www.facebook.com/zupaDol/photos/pb.100070729561747.-2207520000/1723840691259065/?type=3&locale=hr_HR, pregledano 22. rujna 2024.)

Slika 21. Portal (fotografirala Ana Pavković 29. ožujka 2024.)

Slika 22. U crkvi Sv. Mihovila na Veliki petak (fotografirala Ana Pavković, 29. ožujka 2024.)

Slika 23. Sv. Vid, tlocrt (Radoslav Bužančić) (Domančić, Davor (ur.), *Brač u ranom srednjem vijeku*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika; Povelja: Brački muzej, 1984., str. 43)

Slika 24. Crkva Sv. Vida (fotografirala Lea Pavković)

Slika 25. Apsida crkve Sv. Vida (fotografirala Lea Pavković)

Slika 26. Crkva Sv. Barbare (izvor:

<https://www.dolhillsestate.com/images/gallery/brac/svbarbara.jpg>, pregledano 23. svibnja 2024.)

Slika 27. Sv. Barbara, tlocrt (Davor Domančić) (Domančić, Davor (ur.), *Brač u ranom srednjem vijeku*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika; Povelja: Brački muzej, 1984., str. 43)

Slika 28. Rakijnica (fotografirao Robert Barilla, izvor:

<https://zaklada-brac.hr/proizvod/robert-barilla-otok-brac-negdje-između-mora-i-zvijezda/>,

pregledano 26. listopada 2024.)

Slika 29. Loža (Latica Tomašić Srdar, *Konzervatorska studija za urbanistički plan uređenja naselja Dol*, Zagreb, Postira, 2011., id. br. J7)

Slika 30. Zgrada stare škole (izvor:

<http://www.don-ivica.net/index.php/razno/79-arhiva-zupa-dol/81-upa-oienja-blaene-djevice-mari-je-dol>, pregledano 26. listopada 2024.)

Slika 31. Pročelje škole s natpisom (fotografirao Zoran Mirković, izvor:

<https://www.flickr.com/photos/g6/50510529181/in/pool-1257307@N22/>, pregledano 26.

listopada 2024.)

Slika 32. Mjesni dom (Latica Tomašić Srdar, *Konzervatorska studija za urbanistički plan uređenja naselja Dol*, Zagreb, Postira, 2011., id. br. J6)

Slika 33. Stivinjoci (Latica Tomašić Srdar, *Konzervatorska studija za urbanistički plan uređenja naselja Dol*, Zagreb, Postira, 2011., id. br. J8)

Slika 34. Dol, Pastirska nastamba Bežmeka ston (izvor:

<https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-7144>, pregledano 19. rujna 2024.)

Slika 35. Gažul (izvor:

<https://www.agroklub.com/agrogalerija/seosko-domacinstvo-gazul-15301/#gallery-11>,

pregledano 22. rujna 2024.)

Slika 36. Povijesni ruralni i poljodjelski krajolik Dola (izvor:

<https://www.facebook.com/dolbrac/photos>, pregledano 11. studenog 2024.)

Slika 37. Stari maslinik (izvor: <https://www.postira.hr/galerija/>, pregledano 11. studenog 2024.)

Slika 38. Čelinjaci

(izvor: <https://www.facebook.com/photo?fbid=2954198194598362&set=pcb.2954198681264980>

, pregledano 26. listopada 2024.)

Slika 39. Dolska torta hrapoćuša (fotografirao Franjo Mlinac, izvor: <http://moj-otok.com/wp/ulivelusmorem/2019/10/17/dolska-hrapocusa/>, pregledano 26. studenog 2024.)

Slika 40. Pučki pjevači (fotografirala Lea Pavković 29. ožujka 2024.)

Slika 41. Procesija oko župne crkve na Veliki petak uvečer (fotografirala Lea Pavković 29. ožujka 2024.)

Slika 42. Procesija na Veliki petak (fotografirala Lea Pavković 29. ožujka 2024.)

Slika 43. Gospin plač, melodija I (transkribirao Mislav Čargo 2017. godine)

Slika 44. Trasa procesije (Lea Pavković)

Slika 45. Gospin plač, melodija II (transkribirao Mislav Čargo 2017. godine)

Slika 46. Pučki pjevači u procesiji (fotografirala Lea Pavković 29. ožujka 2024.)

Slika 47. Ulaz u Dol prije sječe stabala zbog širenja ceste (izvor: <https://www.adriatic.hr/en/guide/dalmatia-island-brac-dol/pl-598>, pregledano 22. rujna 2024.)

Slika 48. Molitva u crkvi Sv. Vida (fotografirala Lea Pavković 29. ožujka 2024.)

Summary

Dol is a small inland village on the island of Brač located at the end of a fertile valley. It is renowned for its rich tangible and intangible heritage. Dol developed as a rural settlement adapted to the karst landscape, characterized by traditional architecture that includes stone houses with stone roofs, churches, and notable buildings such as Kaštil Gospodnetić. Particularly prominent are the pre-Romanesque and Romanesque churches, such as those of St. Peter and St. Michael, as well as unique constructions like Dol's *čelinjaci*, distinctive stone beehives.

The intangible heritage of Dol encompasses traditions such as folk singing, which is especially emphasized during Holy Week. The Good Friday procession and the singing of *Gospin plač* (Our Lady's Lament) integrate both the tangible and intangible elements of heritage. Dol's cultural landscape has been shaped over centuries by human activity and natural processes, with olive groves, dry stone walls, and traditional agriculture forming essential parts of the local heritage.

The study also addresses the challenges of heritage preservation in the context of contemporary migration and economic changes. Dol, as a cultural landscape and community, bears witness to values that uniquely intertwine nature, architecture, and human tradition into a cohesive whole.

Keywords: cultural heritage, Dol, folk singers, procession, traditional architecture